

Sofija Adžić¹

UDK 336.748.12

338.1

338.2

**INFLACIJA KAO REZULTAT
NEUREĐENOSTI PRIVREDNOG SISTEMA
I EKONOMSKE POLITIKE – STUDIJA
SLUČAJA ZA SRBIJU**

Sažetak

Polazna teza u ovom radu je da osnovne uzroke (hronične i visoke) inflacije u Srbiji treba tražiti u krizi konkurentnosti proizvodnje realnih dobara zbog raštimovanog privrednog sistema i neadekvatne ekonomske politike njegove operacionalizacije. Druga teza je da osnovne uzroke slabe upravljivosti treba tražiti u disfunkcionalnim, pogrešno koncipiranim i loše struktuiranim rešenjima privrednog sistema i ekonomske politike, pre svega u domenu: (1) razvoja izvoznih industrija, poljoprivrede, tehnološkog razvoja na mikronivou i produktivnosti, (2) održanja unutrašnje i spoljne likvidnosti i (3) stanovništva. Treća teza je da se rešenje problema neuređenosti privrednog sistema i ekonomske politike u funkciji eliminisanja inflacije kao ograničavajućeg faktora upravljivosti privredom Srbije mora zasnivati na otvaranju realnog prostora za realizaciju strategije reindustrijalizacije na osnovama mikromenadžmenta u kontekstu: (1) poboljšanja performansi demografskog kapitala i stvaranja uslova za veće zapošljavanje na osnovu unapređenja institucija tržišta rada, sistema obrazovanja i sistema zdravstvene zaštite u funkciji intenziviranja uloge novih tehnologija u obrazovanju i

¹ Prof. dr. Sofija Adžić, Ekonomski fakultet Univerziteta u Novom Sadu, Srbija

privređivanju, (2) razvoja dobrog poslovnog ambijenta za proizvodno preduzetništvo i implementaciju visokih tehnologija u tradicionalne proizvodnje u poljoprivredi i materijalno intenzivnim industrijama, (3) unapređenja svih oblika organizovanosti i upravljanja, posebno, u domenu (nacionalnih) multinacionalnih preduzeća, izvoznih klastera, poslovnih mreža i alijansi i sektoru proizvodnje javnih dobara i usluga javne uprave za potrebe izvoznih industrija, obrazovanja, zaštite zdravlja i zaštite i unapređenja životne sredine, (4) poštovanja principa participacije i konsenzusa političkih, ekonomskih i socijalnih partnera u određivanju sadržaja ciljeva i mehanizama reformi institucija privrednog sistema, sistema obrazovanja i sistema za zaštitu zdravlja stanovništva i (5) realizacije reformi institucija privrednog sistema u funkciji precizne i transparentne profesionalizacije i decentralizacije funkcija javne regulacije privrede i privrednog razvoja na osnovu menadžmenta totalnog kvaliteta u funkciji njihove transformacije u javni servis. U skladu sa tim, istraživanje puteva za skiciranje predloga sa kojima bi trebalo privredu Srbije prevesti iz stanja neuređenosti praćene inflacijom u stanje niske inflacije na osnovu normalizacije funkcionisanja privrednog sistema i ekonomske politike podjeljeno je u tri dela. U prvom delu, izložena je metodologija istraživanja koja je korišćena u ovom radu. U drugom delu, izvršena je analiza postojećeg stanja u cilju utvrđivanja - koja aktivna rešenja privrednog sistema i ekonomske politike u Srbiji deluju kao (osnovni) generatori, odnosno transmiiteri ili apsorberi inflacije. U trećem delu, naglasak je stavljen na utvrđivanje ciljeva i akcija strategije izlaska iz stanja hronične i visoke inflacije u Srbiji na osnovu: (1) politike postepenog prilagođavanja deviznog kursa u funkciji preraspodele društveno-ekonomske moći u korist izvoznika i štediša i (2) strategije integralne reindustrijalizacije prema evropskom konceptu oličenom u pentouglu: Društvo znanja, Jedinствeno tržište, Stvaranje klime za razvoj preduzetništva, Izgradnja tržišta rada koje će jačati socijalnu koheziju i Održivi (ekološki) razvoj.

Ključne reči: inflacija, privredni sistem, ekonomska politika, uređenost, reindustrijalizacija

JEL klasifikacija: D52, D72, E23, E31, E44, E52, H61, H63

1. Uvod

Osnovni cilj rada je da identifikuje ključne generatore visoke inflacije, koja u manje više regularnim ciklusima zapljuskuje Srbiju, kako bi se skicirao predlog ciljeva i mera sa kojima bi trebalo nacionalnu privredu prevesti uz stanja neuređenosti privrednog sistema i ekonomske politike u kakvo takvo stanje standardne makroekonomske ravnoteže.

Hronično i periodično intenziviranje inflacionih pritisaka ukazuje da su realna privredna i društvena kretanja daleko od deklarisanog sadržaja ciljeva i zadataka (koji su i formalno ugrađeni u Nacionalnu strategiju razvoja za period od 2006. do 2012. godine i koji se sa manje ili više konzistentnosti ponavljaju i u tzv. Memorandumima za narednu budžetsku godinu i srednjoročni period). Iako su 2001. i 2002. godine uspešno eliminisana brojna spoljna i unutrašnja politička i ekonomska ograničenja, čime je uspostavljena relativna makroekonomska ravnoteža, pre svega u domenu deviznog kursa, robni izvoz stagnira (u smislu participacije u stvaranju nove vrednosti i pokrivanju uvoza) sa strukturom (po stepenu obrade) iz kraja pedesetih i početka šesdesetih godina prošlog stoleća, što je naravno u uslovima visokog rasta uvoza (pre svega, trajnih potrošnih dobara i energije) počelo da stvara neprihvatljivo visoki nivo deficita u spoljnotrgovinskom i platnom bilansu. Došlo je i do snažne ekspanzije javne i lične potrošnje iz neproduktivnih izvora, što je rezultiralo rastom ukupne unutrašnje i spoljne zaduženosti i (delimičnom) održavanju neregularnog servisiranja obaveza prema dobavljačima, zaposlenima i državi. Istovremeno je nakon kratkotrajnog poboljšanja, došlo i do slabljenja konkurentnosti izvoza. Početkom 2008. godine privreda Srbije se nalazi pred recesijom koju prati dinamičan rast inflacije i pad konjunktura na tržištu kapitala. Mada postoje i drugačija mišljenja (da se radi o ekonomskoj pauzi u procesu odmakle tranzicije, odnosno o reagovanju privrede na duboke i oštre podele na političkoj sceni Srbije, globalnu krizu finansijskog sistema zbog sloma tržišta hipotekarnih kredita u SAD i visokog rasta cena energenata, primarnih poljoprivrednih proizvoda i metala na svetskom tržištu), autor je mišljenja, da se, pre svega, radi o zaoštavanju krize reprodukcije (zbog nedovoljnog nivoa privredne aktivnosti, niske profitabilnosti, nedovoljnih investicija i visoke nezaposlenosti) izazvane stanjem neuređenosti privrednog sistema i ekonomske politike. Ako se eliminiše uticaj geopolitičkog

faktora kao jednog od osnovnih uzroka aktuelnih političkih podela u Srbiji, na površinu izbijaju ključni uzroci aktuelne privredne krize i intenziviranja inflacije: (1) demografska regresija, (2) unutrašnje i spoljnoekonomske neravnoteže, (3) odsustvo adekvatne industrijske politike i (4) problem razumne regulative.

Društvo i privreda Srbije se nakon osamnaest godina tranzicije (ili dvadeset i sedam godina, odnosno četrdeset i tri godine - imajući u vidu mere za prevazilaženje uzroka stagflacije nakon 1980. godine, odnosno razloge za privrednu reformu iz 1965. godine!), suočava sa potrebama realizacije tri ključna cilja efikasne antiinflacione politike u dugom roku: (1) ostvarivanja stanja ravnoteže u unutrašnjim i spoljnim makroekonomskim tokovima, (2) prestrukturiranja privrede, posebno izvoznih industrija i poljoprivrede u funkciji podizanja međunarodne konkurentnosti i (3) realizacije projekta konvergencije unutrašnje društveno-ekonomske strukture prema kriterijumima potrebnim za realno uključanje u projekat evropske integracije. I, ovog puta, slično kao i u prethodna četiri slučaja (Program dugoročne ekonomske stabilizacije iz 1982/83. godine, Markovićev program suzbijanja hiperinflacije i restauracije kapitalizma iz 1989/90. godine, Avramovićev program slamanja hiperinflacije i uspostavljanja makroekonomske stabilizacije iz 1994. godine, DOS-ov program oživljavanja postsocijalističke tranzicije i uključanja Srbije u evropske integracione procese iz 2001/2002. godine) na prvi pogled postoji relativno visoki nivo saglasnosti - da bi rešenja trebalo tražiti u završetku procesa institucionalnih reformi privrednog sistema i efikasnijoj ekonomskoj politici za njegovu operacionalizaciju u funkciji ekonomski i socijalno racionalne spoljne integracije nacionalne privrede u globalnu ekonomiju. No, očigledno je da su izostali realni, trajnije održivi, rezultati. Po mišljenju autora, pravo rešenje za trajnije potiskivanje faktora hronične i visoke inflacije trebalo bi tražiti u intenzivnijem osposobljavanju stanovništva (u smislu pojedinaca i njegove porodice), poljoprivrednih gazdinstava i preduzeća za život i rad, odnosno poslovanje u uslovima otvorene tržišne privrede. Za to je, pre svega, potrebno pretvoriti (naravno postupno, korak po korak) Srbiju u ugodno mesto za život, rad, poslovanje i (privatno) proizvodno investiranje, kako bi se otvorio prostor za dinamiziranje razvoja tzv. investiciono vučene privrede, kao jedinog realnog rešenja za suzbijanje inflacije. U tom kontekstu, za trajnije rešenje problema inflacije, Srbiji je potrebna svojevrsna

strategija izlaska, odnosno realizacija projekta eliminacije uticaja osnovnih generatora hronične i visoke inflacije.

Skiciranje predloga sa kojima bi trebalo privredu Srbije prevesti iz stanja neuređenosti praćene periodičnom pojavom visoke inflacije u stanje niske inflacije na osnovu normalizacije funkcionisanja privrednog sistema i ekonomske politike, izvedeno je se na osnovu sinteze istraživanja na tri teme: (1) metodologije koju bi trebalo koristiti u analizi strukture i sadržaja privrednog sistema i ekonomske politike, koji za rezultat imaju cikličnu pojavu visoke i hronične inflacije, (2) analize postojećeg stanja u cilju utvrđivanja - koja rešenja privrednog sistema i ekonomske politike deluju realno kao (osnovni) generatori, odnosno transmiteri ili apsorberi inflacije i (3) utvrdjivanju naučno validnog sadržaja ciljeva i akcija strategije izlaska iz stanja hronične i visoke inflacije u Srbiji.

2. Metodološke osnove za analizu uticaja neuređenosti privrednog sistema i ekonomske politike na inflaciju u Srbiji

Inflacija u Srbiji ima višedimenzionalni karakter. Sa inflacijom tražnje, prepliću se inflacija troškova, strukturna i uvezena inflacija. Polazna hipoteza u izboru metodologije je ocena da je zajednički imenitelj svih osnovnih uzroka hronične inflacije u Srbiji - neuređenost privrednog sistema i ekonomske politike. U prilog ovoj tezi, navešću dve činjenice.

Prvo, aktuelna uvozna inflacija se zasniva na naglom porastu cena energenata, primarnih poljoprivrednih proizvoda i metala na svetskom tržištu. U svetlu činjenice da samo Rusija i Ukrajina u Evropi imaju veće prirodne resurse za proizvodnju u poljoprivredi po jednom stanovniku od Srbije (bez stanovništva Kosova i Metohije) porast cena na svetskom tržištu trebalo bi da deluje kao stabilizator nacionalne ekonomije, Nažalost u Srbiji (i Bugarskoj, koja ima samo nešto manje prirodne resurse per capita za poljoprivrednu proizvodnju od Srbije) registrovano je najveće poskupljenje osnovnih prehrambenih proizvoda u Evropi u 2007. godini, a nastavljen je i dinamičan rast spoljnotrgovinskog deficita. U području metala Srbija raspolaže sa solidnim prirodnim i radom stvorenim resursima u proizvodnji bakra. Međutim, proizvodnja bakra se nalazi na rashodnoj, a ne na prihodnoj strani aktuelnog budžeta Srbije. I, na

kraju, Srbija ne raspolaže sa ultimativnim prirodnim energetske resursima, ali kombinacija prirodnih i radom stvorenih resursa u domenu energetike, kao i dobri politički odnosi sa ključnim spoljnim dobavljačima obezbeđuje relativno visoki stepen slobode izbora u smislu (delimične) apsorpcije negativnih efekata rasta cena nafte i prirodnog gasa na unutrašnju makroekonomsku stabilnost. I, na ovom području, nacionalna privreda, pre svega industrija nije uspela da iskoristi dobijene pogodnosti na tržištu Rusije. Da se radi o veoma ozbiljnom problemu, ukazuje činjenica da pre toga nisu bile iskorišćene ni eksplicitno ugovorene pogodnosti u funkciji rehabilitacije nacionalne industrije, posebno metalnog kompleksa na tržištu Kine (kroz tzv. naftni aranžman).

Drugi primer je iz inflacije troškova i tražnje. Kompleks javne potrošnje u Srbiji se često navodi kao jedan od njenih osnovnih generatora. Širokoj javnosti se uporno nameće stav - da je javna potrošnja prevelika u odnosu na novostvorenu vrednost i da tako pritiska i sputava privredu, posebno u domenu investicija i unapređenja konkurentnosti. Zatim, da sistem plata u javnoj upravi i javnim preduzećima predstavlja faktor snažnih inflacionih udara i da svojim transmisionim delovanjem podstiče i inflaciju troškova i inflaciju tražnje. I, na kraju, permanento se upozorava na opasnost od budžetskog deficita zbog raskoraka između (redovnih) fiskalnih prihoda i javnih rashoda kao jednog od osnovnih faktora destabilizacije privrednog sistema i nacionalne ekonomije. U sledećem poglavlju, pokušaću da dokažem da je javna potrošnja u Srbiji, u značajnom delu samo faktor transmisije inflacije zbog neuređenosti privrednog sistema i ekonomske politike, a ne jedan od njenih osnovnih generatora.

Metodologija ovog istraživanja se zasniva na podeli faktora inflacije na generatore, transmiere i asporbere², kao i podeli transmiere na

2 U kontekstu ovog rada, njihovo značenje je sledeće:

Generatori inflacije su privredni i neprivredni subjekti koji: (1) kupovanjem dobara (proizvoda i usluga) na tržištu povećavaju ili održavaju svoje učešće u agregatnoj tražnji, (2) politikom cena pri prodaji sopstvenih dobara povećavaju učešće u makroraspodeli na tržištu iznad srazmere sa sopstvenom proširenom reprodukcijom, odnosno privredni i neprivredni subjekti kod kojih se odnos između učešća u zadovoljavanju agregatne (nominalne) tražnje i učešća u realizovanoj agregatnoj (realnoj) ponudi povećava.

Transmiere inflacije su privredni i neprivredni subjekti čiji se učešće u raspodeli na tržištu menja srazmerno promeni učešća njihove sopstvene reprodukcije u ukupnoj društvenoj reprodukciji, odnosno to su privredni i neprivredni subjekti kod kojih odnos između učešća u zadovoljavanju agregatne (nominalne) tražnje i učešća u realizovanoj agregatnoj (realnoj) ponudi ostaje nepromenjen.

akceleratorne, prolongatorske i decelatorske³. Ovaj metodološki postupak je odabran jer se zbog ciljeva ovog rada, uglavnom, ne ulazi u širu elaboraciju pitanja i problema vezanih za delovanje mehanizama inflacije, posebno o njihovoj sprezi sa promenama konjunktura. U ovom kontekstu, problem uticaja uređenosti privrednog sistema i ekonomske politike na inflaciju se obrađuje na istraživanju faktora koji imaju uticaj na formiranje stope inflacije u Srbiji iznad pokazatelja u drugim privredama u tranziciji. Na ovaj način su, uglavnom, apstrahovani momenti vezani za dejstvo elastičnosti tražnje na plasman poskupelih dobara, kao i efekti viška, odnosno manjka tražnje na povećanje, odnosno smanjenje prometa i proizvodnje. Drugim rečima, predpostavlja se da ovaj uticaj deluje manje više podjednako na sve zemlje u tranziciji (naravno u varijetetu stopa inflacije koje se kreću unutar nekih granica koje su odraz različitih privrednih struktura i stepena izgrađenosti njihovih privrednih sistema i efikasnosti nacionalnih ekonomskih politika) i da stoga predmet analize treba da budu uzroci za izrazite diskrepance između stopa inflacije u Srbiji i drugim zemljama.

Sledeća metodološka osnovica se zasniva na grupisanju karakterističnih privrednih (pod)sistema i ekonomskih politika po sličnost aktivnih elemenata i njihovog delovanja (kako unutar odgovarajućeg podsistema, tako i između podsistema kao celina). Analiza je ukazala na potrebu za proširenjem načina klasifikacija i grupisanja aktivnih elemenata privrednog sistema i ekonomske politike. Tako sam na primer, u svojim ranijim radovima, uglavnom koristila podelu aktivnih elemenata privrednog sistema i ekonomskih politika njihove operacionalizacije na (pod)sisteme koje su po sličnosti bili razvrstani u 6 osnovnih grupa⁴. Međutim, u istraživanju problema uticaja neuređenosti privrednog sistema i ekonomske politike na inflaciju, pokazalo se da je u analizu potrebno uključiti još dve grupe, kako bi se kroz odgovarajuće interakcije (aktivnih elemenata i odgovarajućih (pod)sistema) izvukli odgovarajući zaključci o delovanju celine.

Apsorberi inflacije su privredni i neprivredni subjekti koji: (1) kupovanjem dobara smanjuju svoje učešće u agregatnoj tražnji, (2) kojima se usled kretanja cena pri prodaji sopstvenih dobara smanjuje učešće u makroraspodeli na tržištu ispod srazmere sa sopstvenom proširenom reprodukcijom, odnosno privredni i neprivredni subjekti kod kojih se odnos između učešća u zadovoljavanju agregatne (nominalne) tražnje i učešća u realizovanoj agregatnoj (realnoj) ponudi smanjuje i (3) držaoci novca u periodu inflacije.

³ U zavisnosti od delovanja transmittera na ubrzavanje ili usporavanje inflacije, njihovo dejstvo može biti: (1) *akceleratorno*, kada se zbog potpunog preliivanja povećanja troškova zbog rasta ulaznih cena za izlazne cene inflacija ubrzava, (2) *prolongatorsko*, kada i pored potpunog prevaljivanja povećanih troškova ulaznih na izlazne cene stopa inflacije ostaje nepromenjena i (3) *decelatorsko*, kada potpuno prevaljivanje troškova povećanja cena prati smanjivanje stope inflacije. U metodološkom pogledu, teško je precizno odrediti karakter transmittera inflacije jer akceleracija inflacije obično nastaje zbog pojačanih generatorskih nastojanja, a deceleracija zbog pojačanog dejstva apsorbera inflacije.

⁴ Adžić, S. (2006), *Privredni sistem i ekonomska politika*, Ekonomski fakultet, Subotica, ss. V-VII.

Prva bi trebala da se zasniva na analizi ponašanja i razvoja ključnih privrednih delatnosti prema njihovoj standardnoj klasifikaciji: industrija (posebno, prerađivačke industrije, koja bi kao celina morala da ima izrazito obeležje izvozne industrije), poljoprivreda, građevinarstvo, poslovne i njima slične usluge (servisna industrija), trgovina, ugostiteljstvo (pre svega, vezano za kompleks proizvodnje dobara za ishranu izvan kuće), turizam. Druga bi trebala da obuhvata klasifikovane privredne subjekte u različite podklase: (1) velika, srednja, mala i mikro preduzeća, (2) velike, srednje i male farme i okućnice, (3) multinacionalna preduzeća (posebno domaća, posebno strana), poslovne mreže i alijanse, izvozni klasteri, na svakom od ranije navedenih područja privredne aktivnosti.

Na kraju treba istaći činjenicu, da se o karakteru faktora inflacije (generatorskom, transmitterskom, apsorberskom, kao i razlikovanju načina delovanja transmitera – akceleratorско, prolongatorsko i decelatorsko) može govoriti samo *ex post*. Međutim, može se *ex ante* govoriti o privrednim, a posebno neprivrednim subjektima koji imaju volju i mogućnost da vrše ulogu generatora ili transmitera, odnosno onih koji moraju, mogu ili ne mogu da izbegnu ulogu apsorbera inflacije. Prema tome, njihovo identifikovanje, kao i njihovo plansko stvaranje, odnosno menjanje kroz reforme institucija privrednog sistema i odgovarajuće mere ekonomske politike predstavlja osnovni oblik antiinflacione politike na srednji i dugi rok. Pri tome, uvek treba biti svestan da se inflacija u savremenoj tržišnoj privredi ne može izbeći, ali mora da bude pod kontrolom ekonomske politike, dok bi institucionalne reforme trebalo da otklone njene strukturne uzroke.

3. Aktuelna ekonomska situacija i njene refleksije na inflaciju, privredni rast i strukturno prilagođavanje u Srbiji

3.1. Koji fenomeni predstavljaju ključne generatore strukturne inflacije u Srbiji?

U analizi uticaja neuređenosti privrednog sistema i ekonomske politike na aktuelnu ekonomsku situaciju i njihovih refleksija na inflaciju, sa jedne strane i privredni rast i strukturno prilagođavanje

(kao osnovnih rešenja za suzbijanje osnovnih generatora hronične inflacije), sa druge strane, ograničiću se na delovanje tri fenomena: (1) analizu ostvarenih rezultata u domenu stvaranja nove vrednosti kao sinteze rezultata privrednog sistema i ekonomske politike u domenu razvoja izvoznih industrija, poljoprivrede, tehnološkog razvoja na mikronivou i produktivnosti, (2) analizu faktora koji prete narušavanju unutrašnje i, posebno spoljne likvidnosti i (3) stanovništva. U prilog ovom izboru govori sledeće. Kao što je u uvodu navedeno, razlozi za duboke političke podele i sporost u razvoju savremene tržišne privrede u Srbiji, čiji je najviši izraz neuređenost privrednog sistema i ekonomske politike, se prividno zasniva na podelama oko njenog (potencijalnog) članstva u Evropskoj Uniji⁵. No ako članstvo u Evropskoj Uniji posmatramo sa ekonomskog aspekta, razmatranje performansi nacionalne privrede ima naučnog smisla, pre svega u kontekstu realizacije dva, od mnogobrojnih uslova za evropsku integraciju Srbije – od kojih je primarni, sticanje sposobnosti realnog sektora za ekonomski racionalno učešće u utakmici na Unutrašnjem tržištu Evropske Unije (što bi automatski eliminisalo značajan deo ključnih generatora i transmitera hronične inflacije) i sekundarni, koji je direktno vezan za ispunjenje prvog, a to je stvaranje ekonomskih i tehničkih uslova za preuzimanje obaveza koje proističu iz zajedničkih pravnih tekovina (*acquis communautaire*) Evropske Unije (što bi trebalo da doprinese smanjenju korupcije, poboljšanju korporativnog

⁵ Najnovija događanja oko Bugarske i Rumunije, ukazuju na (delimičnu) ispravnost teza da je pridruživanje Evropskoj Uniji, pre svega, rezultat političke procene nosilaca globalizacije o političkoj podobnosti određene zemlje, a ne stvar principa, utemeljenih u ispunjenju tri kriterijuma:

Prvo, stabilnosti demokratije i njenih institucija, čije su osnovne odrednice: (1) postojanje pravne države, (2) postojanje višepartijskog sistema, (3) obezbeđenje ljudskih prava, (4) obezbeđenje zaštite manjina i (5) obezbeđenje uslova za ispoljavanje i ostvarivanje pluralizma interesa i drugo,

Drugo, postojanja efikasne tržišne privrede, koja funkcioniše na način koji obezbeđuje njenim akterima izdržavanje konkurentskog pritiska na unutrašnjem tržištu Evropske Unije bez državne intervencije.

Treće, sposobnosti preuzimanje prava i obaveza koje proističu iz zajedničkih pravnih tekovina (*acquis communautaire*) Evropske Unije.

U ovom kontekstu, postoje i mišljenja, koje razloge za aktuelno zaostajanje Srbije traže, pre svega, u geopolitičkom faktoru, odnosno u (pogrešnim) procenama njene političke elite u protekle dve decenije o mogućnostima društva i privrede za realizaciju (nacionalnih) geopolitičkih ciljeva (za detalje videti u: Đuričin, D. (2008), *Srbija na raskršću: Dostizanje EU ili tranzicionizam*, u Zborniku: "Kopaonik biznis forum 2008 –Tranzicija, dostizanje EU i povezane teme", SES i Udruženje korporativnih direktora Srbije, Beograd, ss. 9-38.). Ne ulazeći na ovom mestu u raspravu, čini se da je ipak, glavna stvar u ekonomiji, odnosno o dugotrajnom istrajavanju na podržavanju razvoja i egzistencije tzv. nomenklaturnog kapitalizma, koji iako se direktno naslanja na period delovanja tzv. socijalističke nomenklature u sferi ekonomije i društvene reprodukcije, ima mnogo dublje korene u Srbiji (na primer, slična društveno-ekonomska događanja u periodu od 1878. do 1903. godine, kao i u prvog Jugoslaviji od 1918. do 1941. godini). Pri tome se prenebregavaju i druga (pozitivna) nacionalna iskustva (na primer, politički i vojni uspon Srbije u periodu od 1903 do 1918. godine je bio direktna posledica stvaranja pozitivne društveno-ekonomske klime za produktivno preduzetništvo i razumne socijalne i ekonomske regulative posle pada dinastije Obrenovića).

upravljanja, efektuiranju prava malih akcionara, povećanju zaštite poverilaca i štediša u odnosu na dužnike itd., odnosno povećanju stepena apsorbcije inflacije u privrednom sistemu). Na ovaj način bili bi stvoreni osnovni preduslovi za stabilan rasta izvoza na to područje, naravno, koje bi u svetlu promena odnosa na globalnom tržištu trebalo dopuniti sa dva dodatna cilja - stvaranjem uslova za dinamičan rast izvoza na tržišta glavnih snabdevača energijom i sirovinama (a to je u našem slučaju, zbog geografske lokacije i malih realnih manevarskih mogućnosti u izboru spoljnih partnera – Rusija i druge zemlje ZND-a) kako bi se makar delimično eliminisao efekat transmisije visokih cena nafte i prirodnog gasa na makroekonomsku stabilnost i novoindustrijalizovanih zemalja Jugoistočne Azije (to je u prvom redu Kina, iz koje uvoz za Srbiju, slično većini zemalja u razvoju koje su prihvatile neo-liberalizam kao paradigmu svog funkcionisanja, postaje sve važniji faktor unutrašnje (krhke) socijalno-ekonomske stabilnosti i razvoja tercijarnog sektora, ali i Japana i njegovog bliskog okruženja, ako postoje stvarne želje za uključenje nacionalne industrije u projekte razvoja visokih tehnologija i globalne industrijske superstrukture). Kao što je već navedeno, većina ovih ciljeva je ugrađena u Nacionalnu strategiju razvoja za period od 2006. do 2012. godine i oni se sa manje ili više konzistentnosti ponavljaju i u tzv. Memorandumima za narednu budžetsku godinu i srednjoročni period. No, iako su u kratkom roku, u toku 2001. i 2002. godine, uspešno eliminisana neka ključna spoljna i unutrašnja ograničenja i (delimično) nadoknađeno zaostajanje Srbije u razvoju tržišnih institucija, izvoz stagnira (u smislu njegove participacije u stvaranju nove vrednosti i pokrivanja uvoza) sa strukturom (po stepenu obrade) iz kraja pedesetih i početka šesdesetih godina prošlog stoleća, što je naravno u uslovima visokog rasta uvoza počelo da stvara neprihvatljivo visoki nivo deficita u spoljnotrgovinskom i platnom bilansu.

Sve to upućuje, da se model privrednog rasta, koji se koristi u Srbiji od 2001. godine, zasniva na rastu domaće potrošnje, pre svega, javnog sektora i stanovništva, a ne investicija u proizvodne (produktivne) sektore i izvoza. Iskustvo, u koja treba uključiti i analizu nacionalnih događanja iz bliže i dalje prošlosti, pokazuju da se takav model ne može održati u dužem periodu i da ćemo se pre ili kasnije suočiti sa rigidnim platno-bilansnim ograničenjima i problemima regularnog servisiranja spoljnog i unutrašnjeg duga, što će za posledicu imati dugotrajnu stagflaciju. Neke informacije, koje svoje izvoriste imaju

u jednom (neoficijelnom) delu naučnih i stručnih krugova, sugerišu da se Srbija nalazi negde blizu ove granice, dok oficijelni kreatori nacionalne makroekonomske politike i makromenadžmenta tranzicije smatraju da opasnost od spoljne finansijske krize ne postoji, odnosno da rizike na ekonomska kretanja u kratkom i srednjem roku treba vezivati, pre svega, za događanja na unutrašnjoj političkoj sceni⁶.

U analizu faktora hronične inflacije u Srbiji, u ovom radu, uključeno je i stanovništvo. Odakle stanovništvo u razmatranju faktora hronične inflacije? Navešću tri razloga. U savremenim tržišnim privredama tehnički progres, posebno na mikronivou je jedan od glavnih faktora apsorpcije inflacije. U krajnjoj instanci, tehnički progres je rezultat delovanja humanog kapitala, koji u savremenoj ekonomskoj leksici predstavlja sintezu inventivnosti, organizacionih i opštih intelektualnih sposobnosti delovanja širokog kruga aktera u privrednom životu, obrazovanju, zdravstvenoj zaštiti i proizvodnji javnih dobara i usluga javne uprave. Visoka zaposlenost i dobri uslovi života i rada, čak i u uslovima demografske regresije, kakva postoji u Srbiji, suštinski smanjuju javne troškove za socijalnu i zdravstvenu zaštitu i na taj način otvaraju prostor za povećanje ulaganja u obrazovanje i infrastrukturu, kao osnovnih faktora reindustrijalizacije po modelu Evropske Unije. Ekonomski rečeno, adekvatna rešenja privrednog sistema i ekonomske politike prevode stanovništvo sa rashodne na prihodnu stranu budžeta. Sa druge strane, u uslovima raspolaganja velikim i zastarelim agrarnim i industrijskim kapacitetima - ključni faktor privrednog razvoja trebalo bi da budu ljudi i njihovo znanje. Danas je očigledno da Srbija zbog defekata privrednog sistema i ekonomske politike dva puta (prvi put 1990. godine na početku tranzicije, a drugi put posle 2.000. godine nakon smene nosilaca izvršne vlasti) nije iskoristila raspoloživu masu relativno obučene i jeftine radne snage, kao ni iskustva i veštine stečene u kontaktima sa partnerima iz savremenih (razvijenih) tržišnih privreda. Sa treće strane, najavljeno smanjenje barijera za ulaz pojedinaca na tržišta rada Evropske Unije u uslovima demografske regresije koja postoji u

⁶ Iako izlazi iz okvira ovog rada, očigledno je da kreatori (nosioci) makroekonomske politike u Srbiji ne prihvataju standardnu metodologiju merenja makroekonomske stabilnosti (kao sinteze stope privrednog rasta, stope nezaposlenosti, stope inflacije i deficita platnog bilansa - u koje, između ostalog spadaju i autorovi pokušaji, videti, na primer u: Adžić, S. (2007), *Privredni sistem i ekonomska politika: Praktikum*, Ekonomski fakultet, Subotica, ss. 93-95.), odnosno određivanja opasnosti od spoljne zaduženosti na usporavanje ili blokadu razvoja i generisanje strukturne inflacije na osnovu odnosa između spoljnog duga i BDP, spoljne zaduženosti i izvoza i učešća otplata za spoljne dugove u prihodima od izvoza. Prema protagonistima nove škole mišljenja o problemu održavanja makroekonomske stabilnosti, opasnost od uticaja spoljne zaduženosti na privredni rast i inflaciju u Srbiji treba vezivati, pre svega, za strukturu i ročnost krakoročnih spoljnih dugova banaka i preduzeća i neto deviznih rezervi.

Srbiji, intenziviraće inflacione pritiske zbog neminovnog rasta plata zbog smanjenja ponude kvalitetnije radne snage na nacionalnom tržištu rada i fiskalne presije zbog bržeg rasta izdržavanog stanovništva.

3.2. Nedovoljna proizvodnja kao generator inflacije u Srbiji

Izlaganje ću početi sa osnovnim pokazateljima javnih prihoda i rashoda u Srbiji. Prema podacima Ministarstva finansija Republike Srbije, ukupni javni prihodi u 2007. godini u konsolidovanom bilansu su bili 41,3% od domaćeg bruto-proizvoda (BDP) od čega su tekući prihodi bili 40,8%, a kapitalni 0,5%. Rashodi za istu godinu su iznosili 40,9% od bruto društvenog proizvoda, od čega su tekući rashodi obuhvatali 36,4%, a kapitalni 4,3%. Na ovaj način je ostvaren (kao i u 2005. i 2006. godini) suficit od 0,46% bruto-društvenog proizvoda (finansiran iz vanrednih prihoda, pre svega privatizacije tzv. porodičnog srebra). U skladu sa izloženom metodologijom, potrebno je odrediti - "Kako su ovakav obim i struktura javnih prihoda i rashoda uticali na inflaciju u Srbiji u odnosu na reperno okruženje?". U ovom značenju, performanse sistema javne potrošnje u Srbiji se mogu analizirati u različitim kontekstima – na primer, u poređenju sa starim državama-članicama Evropske Unije (tzv. EU-15), sa deset (bivših) evropskih socijalističkih država novim članicama Evropske Unije (tzv. CEE-10) ili sa njihovim užim krugom – tzv. evropskim šampionima tranzicije (Češka Republika, Mađarska, Poljska, Slovačka i Slovenija, tzv. TC-5), odnosno sa drugim zemljama (pre svega, Hrvatskom) koje se nalaze u fazi priprema za pridruživanje. Međutim, po mišljenju autora, ovakva poređenja ne znači ništa u naučnom smislu, zbog ogromnih razlika u performansama nacionalnih proizvodnih sistema koje su formirane u periodu posle 1990. godine. Zbog toga je odabran pristup u kome je za komparativnu analizu uzeta grupa zemalja, koje su delile sličnu geopolitičku poziciju na početku tranzicije - Hrvatska i Slovenija (koje su bile razvijenije od Srbije) i dva suseda Mađarska i Rumunija (čije su privrede na početku tranzicije objektivno bile ispod performansi privrede Srbije).

U Tabeli 1. data je vremenska serija osnovnih makroekonomskih agregata - bruto-društvenog proizvoda (u odnosu na startnu 1989. godinu), stope inflacije i stope privrednog rasta za period od 1990. do 2007. godine za ove države. Komparativna analiza ukazuje da je Srbija u 2007. godini dostigla oko 66% od bruto-društvenog proizvoda iz 1989. godine, odnosno, oko 63% od predtranzicionog maksimuma ukupne proizvodnje ostvarene u 1986. godine. Još je nepovoljnije stanje u industriji koja je 2007. godine ostvarila samo 45% od predtranzicionog maksimuma proizvodnje iz 1987/1988. godine. Prema tome, svaka korektna naučna analiza uticaja javne potrošnje kao generatora inflacije u Srbiji mora početi od činjenice da se nacionalna ekonomija, po ključnim makroekonomskim pokazateljima, kao što su bruto-društveni proizvod, zaposlenost, produktivnost i proizvodnja u realnom sektoru, koji predstavljaju ključne elemente u formiranju javnih prihoda i rashoda, nalazi tamo gde je bila početkom sedamdesetih godina prošlog stoleća.

Tabela 1. Bruto-društveni proizvod, inflacija i stopa privrednog rasta od 1989. do 2007. godine u Srbiji, Hrvatskoj, Mađarskoj, Rumuniji i Sloveniji

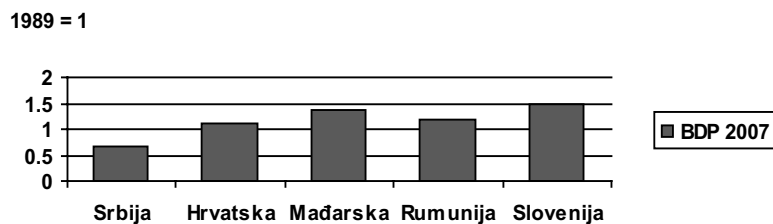
God.	Srbija			Hrvatska			Mađarska			Rumunija			Slovenija		
	BDP 1989 =1,0	Stopa inflac. (%)	Stopa rasta (%)	BDP 1989 =1,0	Stopa inflac. (%)	Stopa rasta (%)	BDP 1989 =1,0	Stopa inflac. (%)	Stopa rasta (%)	BDP 1989 =1,0	Stopa inflac. (%)	Stopa rasta (%)	BDP 1989 =1,0	Stopa inflac. (%)	Stopa rasta (%)
1990	0,92	580,4	-7,9	0,92	n/p	-7,1	0,96	28,9	-3,5	0,94	5,1	-5,7	0,92	n/p	-7,5
1991	0,81	118,1	-11,6	0,73	123	-21,1	0,85	35,0	-11,0	0,82	170,2	12,9	0,84	115,0	-9,0
1992	0,58	Hiper	-27,9	0,64	666,5	-11,7	0,82	23,0	-3,1	0,74	210,4	-8,8	0,79	207,3	-5,5
1993	0,40	Hiper	-30,8	0,59	1.517	-8,0	0,81	22,5	-0,6	0,76	256,1	1,5	0,81	32,9	2,8
1994	0,41	3,3	2,5	0,63	97,6	5,9	0,84	18,8	2,9	0,79	136,7	3,9	0,86	21,0	5,3
1995	0,44	78,6	6,1	0,67	2,0	6,8	0,85	28,2	1,5	0,84	32,3	7,1	0,89	13,5	4,1
1996	0,47	94,3	7,8	0,71	3,5	5,9	0,86	23,6	1,3	0,88	38,8	3,9	0,93	9,9	3,7
1997	0,51	21,3	9,0	0,76	3,6	6,8	0,90	18,3	4,6	0,82	154,8	-6,1	0,97	8,4	4,8
1998	0,52	29,5	1,9	0,78	5,7	2,5	0,95	14,3	4,9	0,78	59,1	-4,8	1,01	8,0	3,9
1999	0,43	37,1	-18	0,77	4,0	-0,9	0,99	10,0	4,2	0,77	45,8	-1,1	1,06	6,2	5,4
2000	0,45	60,4	5,2	0,79	4,6	2,9	1,04	9,8	5,2	0,79	45,7	2,1	1,11	8,9	4,1
2001	0,47	91,1	5,1	0,83	3,8	4,4	1,08	9,2	4,1	0,83	34,5	5,7	1,14	8,4	3,1
2002	0,50	21,2	4,5	0,87	1,7	5,6	1,13	5,3	4,4	0,88	22,5	5,1	1,19	7,5	3,7
2003	0,51	11,3	2,4	0,92	1,8	5,3	1,18	4,7	4,2	0,92	15,3	5,2	1,22	5,6	2,8
2004	0,55	9,5	8,4	0,96	2,1	4,3	1,23	6,8	4,8	1,00	11,9	8,5	1,27	3,6	4,4
2005	0,59	17,2	6,3	1,00	3,3	4,3	1,28	3,6	4,1	1,04	9,5	4,1	1,33	2,5	4,1
2006	0,62	12,5	5,7	1,06	3,2	4,8	1,33	3,9	3,9	1,12	6,6	7,7	1,40	2,5	5,7
2007	0,66	11,4	7,0	1,11	2,3	5,5	1,37	7,8	2,5	1,20	7,0	6,5	1,48	3,2	5,5

Da vidimo koja značenja imaju gornji pokazatelji obnavljanja proizvodnje u Srbiji. Tako, da je Srbija u 2007. godina ostvarila približno isti obim proizvodnje, koji je ostvarila u 1989. godini (a događanja u susjednoj Hrvatskoj, ukazuju da se to moglo, makar

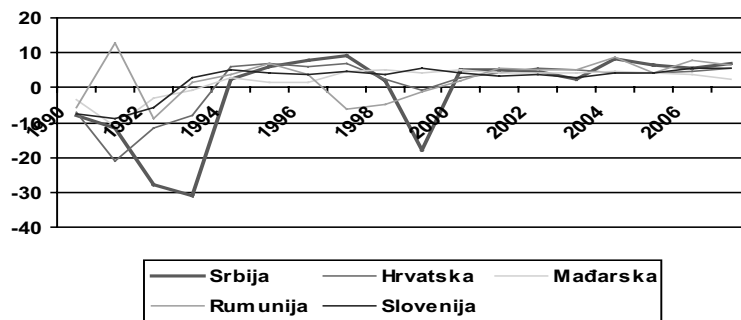
približno i ostvariti), učešće javne potrošnje u bruto-društvenom proizvodu bi bilo oko 27,3%, a u svakom slučaju (uključujući i normalna pomeranja u strukturi i obimu javne potrošnje zbog većeg obima bruto-društvenog proizvoda), ne bi prelazila jednu trećinu bruto-društvenog proizvoda, što bi, praktično, značilo da ne bi postojao nikakav nadprosečan pritisak na troškove poslovanja privrede, čak i u odnosu na šire okruženje, nego što je Evropska Unija. Sa druge strane, mora se uzeti u obzir i činjenica da je (verovatno) realno fiskalno opterećenje privrede i stanovništva na ovom nivou. Naime, mada zbog problema institucionalne neuređenosti nije moguće egzaktno utvrditi prihodne i rashodne strane budžeta, relativno niske stope poreza na dodatu vrednost, dobit preduzeća, prihode građana, kao i masovna pojava rada na "crno" i poreske evazije zbog neregularnog plaćanja poreza i doprinosa, sugerišu da realna fiskalna presija u Srbiji sigurno nije veća od 1/3 tekuće vrednosti bruto-društvenog proizvoda. Iz ovoga se mogu izvući dve ključne činjenice. Prva je da su inflacioni pritisci koji proističu iz tekućeg sistema javne potrošnje posledica, pre svega, načina njegovog formiranja i trošenja jer očigledno da i na strani prihoda i rashoda postoje stavke koje deluju kao generatori inflacije (koji se nažalost ne mogu egzaktno odrediti i izmeriti). Druga je da su, u srednjem i drugom roku, inflacioni pritisci iz sistema javne potrošnje, pre svega, posledica sporog obnavljanja proizvodnje u odnosu na relevantne (post)socijalističke privrede⁷. I, jedna i druga pojava je posledica neuređenosti privrednog sistema i ekonomske politike.

⁷ Kao ilustracija navešće se jedan primer za koji ne postoji nijedno ekonomski racionalno objašnjenje (osim neuređenosti privrednog sistema i ekonomske politike). To je slučaj automobilske industrije u Srbiji. Posle 2000. godina proizvodnja saobraćajnih sredstava u CEE-10 je rasla po prosečnoj stopi od 20% godišnje, stvarajući 2006. godine 10% nove vrednosti u industriji regiona. Proizvodnja je dostigla četiri miliona putničkih automobila (16% od evropske proizvodnje). Vrednost izvoza je utrostručena (sa 20 milijardi u 2000. na 60 milijardi evra u 2006. godini!). Ova industrija se revitalizovala, modernizovala i razvila pod jakim uticajem SDI sledećih multinacionalnih kompanija: Volkswagen, Renault, Peugeot-Citroen, Fiat, General Motors, Ford, Toyota, Hyundai-KIA, Suzuki. Gde je Srbija? Od svih navedenih multinacionalnih kompanija u državama-članicama CEE-10 pre 1990. godine bili su prisutni samo Fiat (u Poljskoj) i Renault (u Rumuniji), dok je Srbija imala istovremeno razvijene proizvodno-tehnološke veze sa Fiat-om, General Motors-om (Opel-om) i Ruskom (tada Sovjetskom) automobilskom industrijom. Pravo pitanje je - Zašto su posle 1990. godine u Mađarskoj (koja nije imala uopšte proizvodnju putničkih automobila!) izgrađeni proizvodni kapaciteti čak četiri velika svetska proizvođača, dok je u Slovačkoj, ulaskom SDI, u 2006. godini ostvarena proizvodnja od 105 putničkih automobila na 1.000 stanovnika (svetski lider), što je u potpunosti izostalo u Srbiji, gde je proizvodnja putničkih automobila u periodu tranzicije smanjena za više od 13 puta. Odgovor na ovo pitanje je istovremeno i najveći deo odgovora na pitanje - "Zašto se Srbija nalazi na samom dnu svetske lestvice konkurentnosti od država koje imaju prerađivačku industriju, odnosno zašto Srbija ima veću inflaciju od bilo koje zemlje u širem i daljem okruženju?"

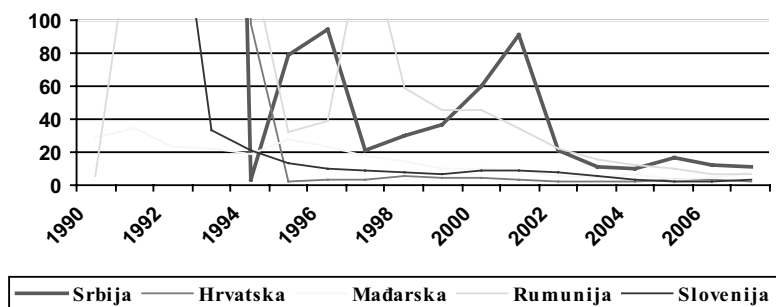
Grafikon 1. Bruto-društveni proizvod u Srbiji, Hrvatskoj, Mađarskoj, Rumuniji i Sloveniji u 2007. godini

Grafikon 2. Stope rasta bruto-društvenog proizvoda u Srbiji, Hrvatskoj, Mađarskoj, Rumuniji i Sloveniji u periodu od 1990. do 2007. godine

Grafikon 3. Stope inflacije u Srbiji, Hrvatskoj, Mađarskoj, Rumuniji i Sloveniji u periodu od 1990. do 2007. godine

3.3. Spoljne i unutrašnje neravnoteže kao generatori inflacije u Srbiji

Napred navedeni (skromni) rezultati su slično drugim evropskim (post)socijalističkim državama iz grupe CEE-10 ostvareni, prvenstveno, zaduživanjem u inostranstvu. No, postoji suštinska razlika u korišćenju spoljnih neravnoteža kao faktora strukturnog prilagođavanja između Srbije i država-članica CEE-10. U državama-članicama CEE-10, liberalizacija i integracija su povećali potrebe za investicijama u visokotehnološkim industrijama (prvenstveno u automobilske industriji – koja sa aspekta nasleđenih industrijskih struktura ima ovo obeležje – primedba autora), fizičku infrastrukturu (prvenstveno, novogradnju i modernizaciju putne mreže) i sektoru usluga. Naravno da su i ovde, kao i u Srbiji, potrošačke aspiracije i očekivani brzi rast dohotka održavale sve oblike lične i javne potrošnje srazmerno visokim (u odnosu na tekuću novostvorenu vrednost). To je rezultiralo visokim deficitima na tekućem računu platnog bilansa i rastom spoljne zaduženosti, koja je u skladu sa paradigmatama funkcionisanja tržišnih privreda locirana, uglavnom na preduzeća i banke (odnosno građane čija se potrošnja podržava intenzivnim uvozom potrošnih dobara i zaduživanjem). U okvirima ove strategije, postoje velike razlike (Tabela 2).

Tabela 2. Osnovni pokazatelji spoljne zaduženosti država CEE-10, Hrvatske i Srbije u 2006. godini

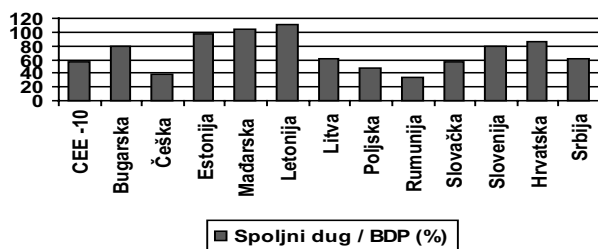
	Spoljni dug / BDP (%)	Spoljni dug / Izvoz (%)	Otplata/ Izvoz (%)	Prosečni saldo Tekućeg platnog bilansa 2001-2006 (%)
CEE-10	55,7	117,9	21,0	...
Bugarska	78,4	128,8	24,9	- 9,0
Češka Republika	38,8	48,5	6,6	- 4,9
Estonija	96,4	107,5	14,6	-10,8
Mađarska	104,5	121,4	13,2	- 7,3
Letonija	111,3	200,7	...	- 11,4
Litva	60,6	81,8	16,3	- 6,7
Poljska	47,0	121,0	...	- 2,6
Rumunija	34,3	106,1	19,5	- 7,5
Slovačka	55,7	63,8	5,2	- 6,0
Slovenija	78,5	120,8	18,4	- 1,1
Hrvatska	85,4	171,0	29,2	- 6,1
Srbija	61,7	293,3	...	- 8,2

Izvor: EBRD Transition Report, EUROSTAT

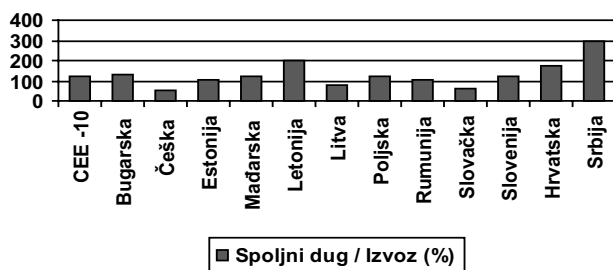
Pokazatelji iz Tabele 2 ukazuju da su na jednom polu Estonija i Letonija, koje su u periodu od 2001. do 2006. godine imale prosečan (godišnji) deficit platnog bilansa veći od 10% BDP. Na drugom polu su Slovenija i Poljska koje su imale relativno mali deficit platnog bilansa i za koje je očigledno da su strukturne reforme realizovali prevashodno korišćenjem unutrašnjih resursa. Posebno se izdvaja slučaj Češke Republike i Slovačke, koje i pored relativno visokog deficita platnog bilansa imaju mali spoljni dug i nisko učešće otplata u izvozu. Osnovni razlog je u potpunoj obnovi njihovih realnih sektora, posebno industrija koje su skoro potpuno integrisane u industrijski sistem Evropske Unije.

Da vidimo gde je tu Srbija i koje su posledice spoljnih i unutrašnjih neravnoteža na inflaciju? Očigledno je da Srbija pripada grupi zemalja u kojima se unutrašnje potrošačke aspiracije i na tome zasnovani privredni rast i strukturna pomeranja u korist razvoja tercijarnog sektora (prvenstveno, trgovine na malo!) finansiraju iz spoljnih izvora. Relativno mali odnos između spoljnog duga i bruto-društvenog proizvoda je samo iskaz zakasnele tranzicije prema modelu međunarodnih ekonomskih organizacija. Kretanja na planu deficita platnog bilansa u periodu od 2005. do 2007. godine, kao i projekcije za naredni period, ukazuju da je Srbija već nadmašila Letoniju i Estoniju u pogledu intenziteta i dinamike spoljnog zaduživanja i da će do 2010. godine preći u kategoriju država sa najvećim učešćem spoljnog duga u bruto-društvenom proizvodu. Ekstremno visoki odnos između vrednosti spoljnog duga i izvoza (najveći na uzorku) ukazuje na veoma nisku integraciju realnog sektora Srbije u međunarodno okruženje. Ovo indicira sporu konvergenciju unutrašnje proizvodne strukture, odnosno nisku efikasnost strukturnih i institucionalnih reformi u domenu iskorišćavanja pogodnosti koje su ostvarene posle političkih promena od 5. oktobra 2000. godine u pogledu privlačenja domaćih i stranih direktnih investicija u izvozne industrije i osvajanja novih tržišnih niša na otvorenim segmentima Unutrašnjeg tržišta Evropske Unije.

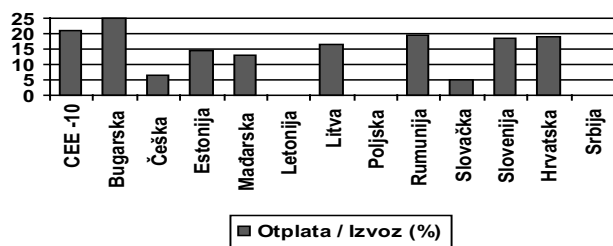
Grafikon br. 4. Ratio: Spoljni dug/BDP u 2006. godini

Grafikon 5. Ratio: Spoljni dug/Izvoz u 2006. godini

Grafikon 6. Ratio: Otplata spoljnog duga/Izvoz u 2006. godini

Očigledno je da realni sektor Srbije mora krenuti putem unapređenja performansi, kako bi se otklonile unutrašnje i spoljne neravnoteže kao generatori inflacije. Većinu problema koji su prepreka strukturnom prilagođavanju realnog sektora u funkciji rasta izvoza nije moguće rešiti u kratkom roku. Sa druge strane, oni se bez

unutrašnje koordinisane sinhronizacije reformi institucija tržišne infrastrukture⁸ i infrastrukture za javnu regulaciju privrede i privrednog razvoja⁹ i promena u sadržaju ciljeva i akcija ekonomske politike¹⁰, neće rešiti sami po sebi. To se posebno odnosi na problem precenjenosti vrednosti domaće valute, koja se često percipira kao ključna direktna prepreka konkurentnosti na globalnom tržištu, a zbog rasta liberalizacije uvoza i politike fiksnog deviznog kursa u funkciji smanjivanja unutrašnjih inflacionih pritisaka, kao i sve veća prepreka konkurentnosti na unutrašnjem tržištu¹¹. No, o nalaženju rešenja za napuštanje režima fiksnog deviznog kursa kao barijere za strukturno prilagođavanje realnog sektora se veoma malo stručno raspravlja, iako je očigledno da ga na primer, ključna ekonomska velesila SAD, ali i mnoge druge zemlje (uključujući i Sloveniju koja je do uvođenja evra kao regularnog platežnog sredstva, koristila blagu verziju kontinualne politike klizajućeg kursa svoje nacionalne valute u funkciji održavanja spoljne konkurentnosti nacionalne privrede, naravno uz zadržavanja rasta cena u prihvatljivim

8 Pojam označava skup fizičkih (tehničkih), ekonomskih, apstraktnih (pravnih, kulturnih, etičkih) i administrativnih sistema i njihovih elemenata koji posreduju pri kretanju roba i usluga u aktima kupovine i prodaje. Tržišna infrastruktura obavlja funkciju specifičnog (privrednog) servisa koji olakšava realizaciju interesa akterima tržišnih odnosa, povećava operativnost, mobilnost i efikasnost rada tržišnih struktura i privrednih subjekata na osnovu: (1) podele rada i specijalizacije, (2) organizovanog formiranja tržišnih odnosa i (3) formiranja apstraktnog okvira za pravno, kulturno i etičko regulisanje poslovne prakse. Za detalje videti u: Adžić, S. (2006), *Privredni sistem i ekonomska politika*, Ekonomski fakultet, Subotica, ss. 55-57.

9 Infrastruktura za javnu regulaciju privrede i privrednog razvoja u savremenim tržišnim privredama obavlja funkciju društvenog (pre svega: socijalnog i privrednog) servisa koji olakšava realizaciju legalnih ekonomskih i socijalnih interesa, neutrališe socijalne i ekonomske konflikte i nedostatke tržišta i tako na indirektnan način obezbeđuje dugoročnu egzistenciju i operativnost, mobilnost i efikasnost rada tržišnih struktura i privrednih subjekata. Infrastruktura za javnu regulaciju privrede i privrednog razvoja u komplementarnom sadejstvu sa tržištem stvara spoljne (eksterne) uslove za funkcionisanje privredne nadgradnje, privrednog sistema i privrednih subjekata i pretpostavlja veoma razvijenu administrativnu, informacionu, inovacionu, neproizvodnu i proizvodnu infrastrukturu koje funkcionišu u okvirima: (1) konzistentnog, stabilnog, preciznog i transparentnog političkog i pravnog sistema i (2) mobilnog, fleksibilnog i adaptabilnog institucionalnog sistema. Za detalje videti u: Adžić, S. (2006), *Privredni sistem i ekonomska politika*, Ekonomski fakultet, Subotica, ss. 63-65.

10 Aktuelna obeležja ekonomske politike u Srbiji su: (1) uravnoteženje budžeta merama koje na dugi rok ograničavaju strukturno prilagođavanje, (2) restriktivna monetarna politika, (3) interna konvertibilnost nacionalne valute, (4) privatizacija na osnovu prodaje preduzeća strateškim investitorima (u nekim slučajevima po volji i meri nacionalne birokratije), (5) iscrpljivanje finansijskog kapaciteta realnog sektora (posebno industrije i poljoprivrede) u korist javnih finansija i finansijskog sektora, (6) forsiranje javnih investicija u revitalizaciju, modernizaciju i novogradnju fizičke i socijalne infrastrukture (ali bez javnog, preciznog i transparentnog sistema kontrole rezultata i utroška sredstava iz budžeta, inostranih zajmova i donacija), (7) odsustvo realne regionalne i industrijske politike i (8) intenzivno oslanjanje na strani kapital i strane direktne investicije u odnosu na domaću štednju, preduzetništvo i inovativnost.

11 Režim (relativno) stabilnog fiksnog deviznog kursa je odraz primenjenog koncepta monetarno-kreditne politike, koja praktično predstavlja jedini (realni) instrument antiinflacione politike u Srbiji. Međutim, zbog pozitivnog priliva inostranog kapitala (prihodi od privatizacije, zaduživanja privrednih subjekata u inostranstvu, dokapitalizacije banaka, stranih direktnih investicija) aktuelna monetarna politika je izazvala apresijaciju deviznog kursa, što ima za posledicu Sticanje pogrešne slike cena na unutrašnjem tržištu u odnosu na okruženjem ali, pre svega, podstiče nastavljanje procesa deindustrijalizacije, pada konkurentnosti, pogoršanja spoljnotrgovinskog bilansa i slabljenja domaće konjunktura u Srbi. Time je devizni kurs, kao nominalno sidro za obuzdavanje inflacije postao jedna od osnovnih barijera za strukturno prilagođavanje nacionalne privrede i time otklanjanja ključnog faktora hronične inflacije u Srbiji.

granicama drugim merama ekonomske politike) ne primenju kao osnovnu meru antiinflacione politike, bar ne toliko dosledno, koliko ga primenjuje Narodna Banka Srbije. Razlog za ovako kocipirani model antiinflacione politike je svakako u odgovoru na pitanje – “Ko primenom politike dinamičnijeg prilagođavanja deviznog kursa dobija, a ko gubi?”. Promene bi, naravno išle u korist izvoznika, a na štetu uvoznika, u korist štediša, a na štetu dužnika. Svakako da realna događanja u ovoj sferi sugerišu, da je finansijski, ali i politički uticaj uvoznika i dužnika u Srbiji, mnogo veći od izvoznika i štediša.

3.4. Stanovništvo kao generator inflacije u Srbiji

Izlaganje ću početi sa izlaganjem mog viđenja osnovnih ekonomskih konzekvenci demografskog faktora na formiranje demografskog kapitala i ekonomski razvoj Srbije:

Prvo, iskustva sa (post) socijalističkom tranzicijom pokazuju da je zbog defekata privrednog sistema i ekonomske politike praktično nemoguće izvršiti racionalnu ekonomsku preorijentaciju stanovništva iznad 50. godine života.

Drugo, zbog visoke nezaposlenosti svih resursa (rada, zemlje i proizvodnog kapitala) prisutna je tendencija skraćenja radnog veka zaposlenih, te je svako lice starije od 35. godina u položaju da ako postane nezaposleno, to ostane i trajno. To sve pospešuje i onako snažne tendencije ekonomskog opterećenja aktivnog stanovništva i privrede Srbije, što dodatno utiče na opadanje motivacije i produktivnosti kao osnovnih faktora za formiranje humanog kapitala.

Treće, dugotrajna tranziciona depresija zbog nezaposlenosti, niskih zarada i neizvesne budućnosti (za većinu stanovništva) dinamizira negativne tendencije u ponašanju stanovništva Srbije u sferi biološke reprodukcije, dok intenziviranje emigracija mlađe i sposobnije populacije otežava proces društveno-ekonomske adaptacije na nove modele privređivanja.

Četvrto, promene u demografskoj strukturi stanovništva Srbije izazvale su i izazivaju odgovarajuća pomeranja u strukturi i obimu lične i javne potrošnje. Naglašena tendencija starenja stanovništva ima za posledicu dugoročno smanjenje potreba za trajnim potrošnim dobrima, stanovima i uslugama u domenu redovnog obrazovanja. Struktura ishrane se menja, a rapidno rastu potrebe za specifičnim

materijalnim dobrima i uslugama zdravstvene zaštite i socijalnog staranja. Ovim se dodatno pospešuje tendencija pomeranja stanovništva Srbije iz sfere materijalne proizvodnje u sferu javnih usluga i otežava investiranje u humani kapital.

Peto, neravnomerno raspoređena tranziciona depresija, različiti lokalni i subregionalni demografski faktori, kao i složena etnička struktura, istorijsko nasleđe i sa njime vezani problemi separatizma, partikularizma i zanemarivanja zajedničkih interesa, nameću promišljenu podelu nacionalnog tržišta rada na parcijalna subregionalna tržišta rada, kako bi se na osnovama mrežne organizacije omogućila efikasnija neutralizacija ovih problema.

Šesto, "ruralni egzodus" u Srbiji je praktično završen. U budućnosti se više ne može računati na ruralna područja kao izvor za obnavljanje radne snage za nepoljoprivredne delatnosti.

Prevođenje ovih zaljučaka o ekonomskim konzekvencama demografskog faktora u procene njihovog uticaja na makroekonomsku stabilnost sugerije da se u Srbiji odvija dinamičan proces prebacivanja stanovništva sa prihodne na rashodnu stranu budžeta. Na prvi pogled, radi se o nezaobilaznim činjenicama života, no i ovde postoje razne institucionalne i organizacione alternative i različiti aranžmani sa različitim stepenom delotvornosti. No da vidimo, šta to znači sa aspekta inflacije. Preovlađujuća rešenja navedenih problema direktno transferišu njihove troškove na ulaznu stranu budžeta, čime ih pretvaraju u generatore inflacije. Pokušaću da dokažem, da u nekim slučajevima rešenja u sistemu javne potrošnje vezana za stanovništvo, predstavljaju samo transmiere inflacije, a da stvarni generatori locirani u drugim podsistemima privrednog sistema čiji je osnovni zadatak rešavanje nekog krupnog problema iz kompleksa stanovništva.

Uzećemo kao prvi primer - zdravstvo¹². Javni sistem zdravstvene zaštite u Srbiji se od početka osamdesetih godina prošlog stoleća, kada je manje više neprimetno počelo urušavanje socijalizma, suočava sa velikim problemima. Oni su sa protokom vremena postali skoro nerešivi zbog robovanja starim idejama i pristupima u ciljevima, organizaciji i upravljanju državom i javnim sektorom,

¹² Za detalje videti u: Adžić, S. and Adžić, J. (2007), *Reengineering of the Public Healthcare System in an Institutionally Non-Regulated Surrounding – The Study of the Case of Serbia*, Zbornik radova: "Creativity Imperative for Global Business and Development and Innovation: Processings of the 10th International Conference of the Society for Global Business and Economic Development (SGBED)" (edit. Jayachandran, C. and Okachi, K.), Volume II, pp. 1571-1586.

političkom radu i svakodnevnom javnom i poslovnom upravljanju. Promena vladajuće ideologije, izvršena početkom devedesetih godina prošlog stoleća i restauracija kapitalizma se, i na ovom polju, iskazala kao neproduktivna (za sistem zaštite zdravlja – primedba autora), jer je sve drugo ostalo isto - metode rada, pristupi, vrednosti i stavovi. Njeno osnovno obeležje je institucionalna neuređenost - kao posledica nejasne, maglovite i manipulativne tranzicije sistema zdravstvene zaštite. Posledice su višestruke. Prvo, otvoren je prostor za divlju privatizaciju jednog dela javnog zdravstvenog sistema i razvoj neregularnog sistema partnerstva javnog i privatnog sektora u proizvodnji zdravstvenih usluga. Drugo, pospešeno je stvaranje kompleksne distributivno-orijentisane koalicije, koja u okvirima istorijskog nasleđa, veoma vešto koristeći svoj politički i svaki drugi uticaj teži da se ovakvo stanje zadrži i zaustave neophodne strukturne promene u javnom sistemu zdravstvene zaštite i regularan razvoj privatnog sektora. Treće, u okvirima maglovite i prigušene tranzicije nastala je čudesna mešavina kvazijavnih, kvazitržišnih i administrativnih mehanizama regulisanja - čime je praktično obesmislena potreba postojanja javnog zdravstvenog sistema. Da vidimo koje su ekonomske posledice.

Nazadovanje sistema zdravstvene zaštite u Srbiji prati kontinualan neproporcionalan rast učešća izdataka u bruto-društvenom proizvodu i to kako kroz sistem javne potrošnje, tako i kroz sistem lične potrošnje. Prema zvaničnim podacima, rashodi za zdravstvenu zaštitu u Srbiji se posle 2000. godine dinamično povećavaju. U 2004. godini rashodi za zdravstvenu zaštitu su po glavi stanovnika po tekućem deviznom kursu porasli na oko 300 US\$ (209 US\$ u javnom i 91 US\$ u privatnom sektoru) i učestovali su sa oko 10% u bruto-društvenom proizvodu Srbije. Preliminarna istraživanja ukazuju da su ove relacije zadržane i u 2005. - 2007. godini. Pošto je, bruto-društveni proizvod u 2006. godini dostigao oko 65% od obima ostvarenog u 1990. godine, a broj stanovništva nešto smanjen, može se zaključiti da je 2006. godine prevaziđen (realni) nivo rashoda za zdravstvenu zaštitu po glavi stanovnika iz 1990. godine (prema istraživanju autora učešće troškova zdravstvene zaštite u bruto-društvenom proizvodu je povećano sa 4,2% u 1980. godini na 6,4% u 1990. godini ili realno za 47,8%, odnosno na oko 352 US\$ po jednom stanovniku po tekućoj (sadašnjoj) vrednosti unutrašnje kupovne moći nacionalne valute i to u uslovima stagflacije, koja je vladala u periodu od 1980. do 1990. godine). Time, se sasvim opravdano dovodi u sumnju, da je

osnovni razlog (ne)funkcionisanja nacionalnog zdravstvenog sistema isključivo finansijske prirode. Naravno, da na ovom mestu treba postaviti pitanje - "Kako i zašto je iz rakursa posmatranja osnovnih generatora inflacije i formulisanja ciljeva i akcija antiinflacione politike izmakao sektor koji je za dvadeset i osam godina povećao svoje učešće u bruto-društvenog proizvoda za skoro 150%, bez adekvatnih efekata na izlazu u smislu poboljšanja zdravstvenog stanja stanovništva (kao jednog od ključnih faktora razvoja demografskog kapitala – napomena autora)?" Zbog toga se u izloženom kontekstu, može zaključiti da (jedan) deo javnih finansija koji servisira troškove sistema za zaštitu zdravlja (ali i plata i zarada stanovništva zbog preraspodele troškova u porodičnim budžetima) ustvari predstavlja transmitter inflacije (koji ima akceleraciono obeležje), a koja je nastala kao rezultat neracionalnosti u sistemu na čije struktuiranje i politiku (kompleks javnih finansija) realno ima veoma mali direktni uticaj.

Druga tema je penziono osiguranje i njegove refleksije na inflaciju. Jasno je da je penziono osiguranje nakon 1990. godine iskorišćeno kao osnovno oruđe makromenadžmenta tranzicije za finansiranje troškova visoke strukturne nezaposlenosti izazvane projektom restauracije kapitalizma i izgradnje tržišne privrede. U tom smislu, penzioni sistem trebalo bi tretirati, pre svega, kao transmitera inflacije (naravno, koji je u spletu sporog obnavljanja proizvodnje u Srbiji poprimio akceleraciono obeležje). Stanje je postalo neodrživo, pa su posle 2.000. godine preduzete reforme i pokušano je da se definišu nova politika penzione zaštite, kako bi se smanjili transmisioni efekti pogrešnog izbora rešenja strukturne nezaposlenosti. U kontekstu teme, pokušaću da odredim realne domete institucionalnih reformi u penzionom sistemu u funkciji delimičnog suzbijanja efekata generisanja inflacije zbog nesposobnosti novog sistema da dobro koristi faktor rada. Reforme su podeljene na kratkoročne i dugoročne.

Osnova za kratkoročne reforme je ugrađena u aktuelni projekat političke i ekonomske tranzicije u Srbiji – to je kurs prema reviziji postojećih prava, pre svega, merama za: (1) podizanje starosne granice za penzionisanje, (2) vezivanje visine penzija za ukupan fiskalni doprinos odgovarajućim penzionim fondovima, (3) smanjenje veličine prosečne penzije u odnosu na prosečnu zaradu primenom modela indeksacije penzija kojim je obezbeđeno njihovo

zaostajanje u odnosu na rast realnih zarada i (4) rigorozniju kontrolu ispunjenosti prava za prevremeno penzionisanje, uključujući i periodično preispitivanje invaliditeta. U načelu, zbog demografske regresije i visokih javnih rashoda za penzije, ovom pristupu se ne mogu staviti značajne primedbe. Međutim, da bi ova politika dala stvarne rezultate bilo je neophodno radikalno poboljšati uslove zaštite zdravlja i života na radnom mestu u skladu sa veoma preciznim i rigoroznim standardima Evropske Unije i na osnovu toga produžiti radni vek zaposlenih. No, u proteklih sedam godina, institucionalne reforme i tekuća ekonomska politika su delovali u suprotnom pravcu. Preduzećima su praktično ukinute mnoge fiskalne olakšice za aktivne i pasivne mere zaštite života i zdravlja na radnom mestu (kao što su, na primer, topli obrok (u međuvremenu je zbog pritiska sindikata, ova institucija ponovo uvedena, ali bez pravog sadržaja – jer se u značajnoj meri isplaćuje u novcu), organizacija zdravstvene zaštite na radnom mestu, poreske olakšice za nabavku i korišćenje sredstava zaštite na radu itd.).

Dugoročne reforme su u skladu sa paradigmatima neo-liberalnog kapitalizma koncipirane na način kako bi se uvođenjem tržišnih komponenata postavio penzioni sistem na osnove, kojima bi se obezbedilo: (1) stabilne i dovoljno visoke penzije, (2) povećanje unutrašnje štednje u funkciji podsticanja privrednog razvoja i (3) povećanje efikasnosti i proširenje slobode izbora na osnovu konkurencije. U ovom kontekstu, bilo je predviđeno da obavezno državno penziono osiguranje, svima koji ispunjavaju određene uslove, obezbedi penzije na nivou egzistencijalnog minimuma (u čemu se i uspelo, pošto su postojeće penzije, uglavnom prevedene u socijalnu kategoriju). Za sve one koje žele veće penzije ili ranije penzionisanje, predviđena je organizacija obaveznog i dobrovoljnog privatnog penzionog osiguranja. No, ubrzo je realizacija celog projekta, praktično obustavljena (sem institucionalne osnove za uvođenje dobrovoljnog penzionog osiguranja) jer se pokazalo da ne postoje (a što je još gore, ništa se i ne radi na njihovom konstituisanju i razvoju) osnovne društvene i ekonomske pretpostavke za njihovo implementiranje. U cilju dobijanja preciznije slike o defektima privrednog sistema i ekonomske politike, koji sada a još više će u budućnosti uticati na režim konstantnih inflacionih pritisaka sa nesagledivim društvenim i ekonomskim posledicama, kratko ću navesti osnovne razloge za (vremenski neodređeno) odlaganje njihove implementacije.

Za implementaciju projekta uvođenja privatnih penzionih fondova potrebno je *ex ante* razraditi sistem detaljnog informisanja kako bi se potencijalni korisnici mogli upoznati sa načinom računanja očekivanih penzija, poređenjem penzionih šema koje nude pojedini fondovi, kao i izveštavanjem stanja na individualnom računu i kontrolom njegove validnosti. Naravno da bi zbog efekata informacione asimetrije, posebno u početnom periodu, država morala da preuzme odgovornost za nezavisno savetovanje i upućivanje, kako bi se izbegli troškovi pogrešnog izbora i omogućio prelaz korisnika iz jednog fonda u drugi. U cilju zaštite interesa - vlada i korisnici moraju da budu dobro informisani o transakcijama na finansijskom tržištu, stanju na tržištu rada, veličini i dinamici bruto-društvenog proizvoda. U svakom slučaju, uvođenje privatnih penzionih šema zahteva visoki stepen poverenja javnosti u vladu i privatni sektor, a posebno u finansijske instrumente koji se koriste za kapitalizaciju ulaganja. Naravno, da su u ovom kontekstu, rezultati veoma skromni. Relevantne informacije, ukazuju na mali broj korisnika i velike probleme alokacije uloženi sredstava i obezbeđenja odgovarajuće stope dobiti u sistemu dobrovoljnog privatnog penzionog osiguranja. Sa druge strane, uvođenje sistema obaveznog privatnog penzionog osiguranja u strukturu privrednog sistema u Srbiji je u potpunosti izostalo, jer je i njegovim kreatorima postalo jasno da, u postojećoj konstelaciji raspodele društveno-ekonomske moći, nije moguća njegova realizacija, dok javnost ne dobije uverljive odgovore na tri pitanja: (1) "Kako obezbediti poverenje u sistem obaveznog privatnog penzijskog osiguranja u državi u kojoj ni nakon 13. godina nisu sudski procesirani ključni akteri dva najveća sistema piramidalne štednje na Balkanu?", (2) "Kako u privredi u kojoj postoji oskudica dobrih projekata reprodukcije plasirati prikupljena sredstva?" i (3) "Koliko će obavezno privatno penzijsko osiguranje koštati (i sa kojom dinamikom) poreske obveznike Srbije?".

Treća tema je problem unapređenja performansi humanog kapitala. Naime, kao što je već navedeno, razvoj savremene tržišne privrede, postindustrijske civilizacije i reindustrijalizacija se zasniva na ljudskom znanju, umeću, inventivnosti i organizacionim i opštim intelektualnim sposobnostima koje se, pre svega, ispoljavaju i ekonomski efektiraju na mikronivou, koja se u ekonomskoj paradigmi označava kao tehnološki progres. Tehnološki progres je osnovni apsorber inflacije u savremenim tržišnim privredama. No, u analizi tehnološkog progressa kao faktora apsorbcije inflacije,

potrebna je visoka doza realnosti. Tako je prelazak na postindustrijsku fazu razvoja krajem sedamdestih i tokom osamdesetih godina prošlog stoleća u SAD realizovan na osnovu ekspanzivne primene savremenih informacionih i telekomunikacionih tehnologija (i sa time intenzivnog rasta kapitalnih ulaganja u nove tehnologije) ali u uslovima pada društvene produktivnosti i ekonomske efikasnosti. I, pored izvesnih kolebanja oko uzroka, ex post su osnovni razlozi su identifikovani u ljudskom faktoru, odnosno u nedovoljnom znanju i veštinama za njihovo korišćenje. Čak i danas, nakon skoro dve decenije od preokreta u trendovima produktivnosti i efikasnosti, procenjuje se da su gubici zbog neadekvatne primene informacionih i telekomunikacionih tehnologija značajni. Sa druge strane, analiza početnih iskustava primene savremenih informacionih i telekomunikacionih tehnologija je omogućila onima koji su kasnili, da odgovarajućim naporima u domenu razvoja humanog kapitala brzo prebrode ove probleme i veoma efikasno primene nove tehnologije. Spomenimo ovde primere iz ciljnog okruženja, Finsku i Irsku, ali i Dansku, Švedsku i Nemačku.

Praksa je pokazala da je nacionalna verzija kapitalizma, umesto da aktivira ovaj faktor, svojim improvizacijama i doktrinarno utemeljenim stavovima, indukovala pogoršanje njegovih performansi i dinamizirala iseljavanje mlađeg, obrazovanog i preduzetnički orijentisanog dela stanovništva, zbog nemogućnosti da svoja znanja i sposobnosti stave u funkciju realizacije osnovnih individualnih ciljeva života i rada. Sa druge strane, institucionalna neuređenost i dominacija interesa distributivno-orijentisanih koalicija, omogućila su zloupotrebu velikog individualnog interesa za ulaganje u razvoj humanog kapitala. Ekspanzija privatnog, posebno, visokog obrazovanja u Srbiji, bez realno međunarodno uporedivih naučnih i stručnih kriterijuma i standarda, ukazuje da improvizacije u ovom domenu nisu moguće a da privatni sektor, bez rigorozne javne regulacije ponašanja, može više blokirati nego unaprediti tranzicijski proces.

Izvedena analiza ukazuje da stanovništvo, odnosno sporo formiranje demografskog kapitala, zbog neuređenosti privrednog sistema i ekonomske politike postepeno izbija u prvi plan generatora hronične inflacije u Srbiji.

4. Kako izaći iz stanja hronične i visoke inflacije u Srbiji?

4.1. Opšta skica politike za suzbijanje strukturne inflacije u Srbiji

Srbija, naravno, nije jedina zemlja koja se nalazi u stanju hronične visoke inflacije zbog sporog strukturnog prilagođavanja realnog sektora, nedoslednosti i sporosti u razvoju demografskog kapitala, dugotrajnog smanjenja konkurentnosti, precenjenosti domaće valute, pregrejane lične i javne potrošnje i sa time povezanih deficita u spoljnotrgovinskom i platnom bilansu i dinamičnog rasta unutrašnje i spoljne zaduženosti. Zemlje, čije vlade nisu imale snage i volje da objektivno definišu problem uređenja institucija privrednog sistema i discipliniranja ekonomske politike, koje kao rezultat imaju usporavanje rasta domaće potrošnje u odnosu na rast bruto-društvenog proizvoda, razvoj kreativnog društva i inovativne privrede i preraspodelu novostvorene vrednosti u korist proizvodnih investicija u izvozne industrije, obično standardnim merama antiinflacione politike postižu samo kratkotrajno smanjenje inflacionih udara, koji se ponovo aktiviraju pojavom neke veće spoljne ili unutrašnje neravnoteže ili neke druge nepovoljne kombinacije političkih, socijalnih ili ekonomskih faktora u unutrašnjem ili spoljnom okruženju.

Trajnije prevazilaženje problema periodične pojave visoke inflacije može počivati na raznim scenarijima. U slučaju Srbije, kao male i nerazvijene zemlje, početna (inicijalna) aktivnost u projektu trajnijeg otklanjanja uzroka cikličnih inflacionih udara je aktivna politika deviznog kursa zasnovana na mehanizmima koji obezbeđuju da svaka nominalna promena deviznog kursa vodi prema realnoj promeni (u smislu povećanja proizvodnje u realnom sektoru i izvoza), odnosno da rast cena izazvan promenom deviznog kursa ne sme poništiti njegove efekte zbog efekta transmisije troškova povećanog uvoza. Naravno, da je to u uslovima visoke uvozne zavisnosti u formiranju osnovnih makroekonomskih agregata veoma teško. Sa jedne strane, potrebna je vrlo disciplinovana monetarna i fiskalna politika i politika dohodaka, kako bi se izbeglo indeksiranje nominalnih veličina sa promenom deviznog kursa. Sa druge strane, potreban je ekonomski i socijalni konsenzus u pogledu prihvatanja redistributivnih efekata po ovom osnovu, odnosno nagrađivanja izvoznika i štediša na račun uvoznika i dužnika. Zbog toga se politika prilagođavanja deviznog

kursa u funkciji eliminacije generatora inflacije mora odrediti kao postupna i kombinovati sa drugim oblicima ekonomske, razvojne i socijalne politike u funkciji razvoja realnih apsorbira inflacije.

Zbog toga je za prevođenje privrede u stanje stabilne niske inflacije, potrebno, pored politike postepenog prilagođavanja deviznog kursa, realizovati i strategiju *reindustrijalizacije* na osnovama *mikromenadžmenta*, koja bi u slučaju Srbije trebala da obuhvata: (1) poboljšanje performansi demografskog kapitala i stvaranje uslova za veće zapošljavanje na osnovu unapređenja institucija tržišta rada, sistema obrazovanja i sistema zdravstvene zaštite u funkciji intenziviranja uloge visokih tehnologija u obrazovanju i poslovanju, (2) razvoj dobrog poslovnog ambijenta za proizvodno preduzetništvo i implementaciju visokih tehnologija u tradicionalne proizvodnje u poljoprivredi i materijalno intenzivnim industrijama, (3) unapređenje svih oblika organizovanosti i upravljanja, posebno, u domenu (nacionalnih) multinacionalnih preduzeća, izvoznih klastera, poslovnih mreža i alijansi i sektoru proizvodnje javnih dobara i usluga javne uprave za potrebe izvoznih industrija, obrazovanja, zaštite zdravlja i zaštite i unapređenja životne sredine, (4) poštovanje principa participacije i konsenzusa političkih, ekonomskih i socijalnih partnera u određivanju sadržaja ciljeva i mehanizama reformi institucija privrednog sistema, sistema obrazovanja i sistema za zaštitu zdravlja stanovništva i (5) realizaciju reformi institucija privrednog sistema u funkciji precizne i transparentne profesionalizacije i decentralizacije funkcija javne regulacije privrede i privrednog razvoja na osnovu menadžmenta totalnog kvaliteta u funkciji njihove transformacije u javni servis. Otuda i određivanje celog ovog zahvata otklanjanja generatora visoke i hronične inflacije u Srbiji kao *strategija izlaska*. Autorsko viđenje sadržaja akcija strategije izlaska iz stanja hronične i visoke inflacije u Srbiji, daće se u okvirima potreba traženja rešenja za implementaciju tri fenomena. To su: (1) "Kakva se struktura industrijskog sistema formira u okviru Evropske Unije i kakve su njegove implikacije na industriju Srbije?", (2) Problem razvoja dobrog poslovnog ambijenta za proizvodno preduzetništvo u Srbiji i (3) Identifikacija ključnih faktora koji blokiraju rehabilitaciju kulture poverenja kao osnovnog činioca razvoja dobrog poslovnog ambijenta, efikasne primene principa participacije i konsenzusa političkih, ekonomskih i socijalnih partnera i profesionalizacije funkcija javne regulacije privrede i privrednog razvoja u Srbiji.

4.2. Kakva se struktura industrijskog sistema formira u okviru Evropske Unije i kakve su njegove implikacije na industriju Srbije?

Prvo da vidimo zašto nam je potreban odgovor na pitanje - "Kakva se struktura industrijskog sistema formira u okviru Evropske Unije?". Ako se stvarno želi evropska integracija Srbije potrebno je stvoriti društveno-ekonomske uslove za postepenu ali kontinualnu ekonomsku konvergenciju u smislu formiranja proizvodne strukture koja će se pozicionirati u razne tržišne niše u kojima će moći da (kako tako) ravnopravno konkuriše na unutrašnjem (jedinstvenom) tržištu Evropske Unije. Za uspešno rešavanje problema strukturnih promena u industriji i oko industrije u Srbiji u funkciji otklanjanja generatora inflacije, potrebno je shvatiti u najširoj političkoj, stručnoj i poslovnoj javnosti da se industrijski sistem Evropske Unije nalazi u sredini perioda stvaranja jedne nove konkurentne strukture na globalnom nivou. Da vidimo koja su njena osnovna obeležja:

Prvo, oko 2025 godine trebalo bi očekivati završetak procesa izgradnje jednog novog globalnog proizvodnog sistema. Tehnologija i humani kapital će (verovatno) biti najvažniji inputi tog sistema, dok su najvažniji outputi već (delimično) vidljivi: kvalitet, raznovrsnost, novitet, rast uslužnog sadržaja, globalna dostupnost, sačuvana regionalna i kulturna specifičnost.

Drugo, necenovna konkurentnost postaje značajna koliko i cenovna - a obe se obezbeđuju integracijom funkcija i poslova, koji su bili odvojeni u okvirima klasične industrijske organizacione strukture. Ona se ogleda u uspostavljanju mrežne strukture snabdevača, kooperanata, proizvođača, distributera, obrazovnih, istraživačkih, finansijskih i drugih privrednih i neprivrednih organizacija, i to sve više na širem, međunarodnom nivou. Zbog toga organi izvršne vlasti, javna i privatna administracija imaju novu ulogu u razvoju nacionalne (regionalne, lokalne) konkurentnosti, pre svega u smislu: (1) stvaranja unutrašnje konkurentne strukture, (2) stvaranja uslova za implementacije inovacija na mikronivou i (3) vođenja diferenciranih ali usaglašanih (nacionalnih, regionalnih, lokalnih) ekonomskih, razvojnih, obrazovnih i socijalnih politika, uključujući i preuzimanje socijalnih problema prelaznih režima i prilagođavanja.

Treće, u toku je proces (delimične) dematerijalizacije proizvodnje, kao simultana posledica:

- Iscrpljenog obrasca masovne industrijske proizvodnje;
- Promena u kvalitetu života u kome kvantitet postepeno supstituiše sa kvalitetom i raznovrsnosti potrošnje;
- Prelazak sa zadovoljenja primarnih (egzistencijalnih) potreba na potrebe višeg nivoa;
- Prestanak osvajanja prirode smanjenjem energetske i sirovinke intenzivnosti proizvodnje;
- Smanjenja otpada – kao osnovnog (sintetičkog) pokazatelja konfliktnosti između industrijske proizvodnje i prirode;

Četvrto, proces globalizacije i prožimanja kultura života i rada na osnovu eksponencijalnog rasta komunikacije i kooperacije na globalnom nivou. Zbog toga kvalitet (unutrašnje) globalne komunikacije postaje osnovni uslov za ravnopravnu kooperaciju i valorizaciju nacionalnih (regionalnih, lokalnih) faktora proizvodnje i razvoja.

U ovom kontekstu, Evropska Unija je pokušala da kroz projekat realizacijetzv.Lisabonskeagendepokreneprocesreindustrijalizacije¹³.

13 U kontekstu rada, kratko će se navesti samo njen osnovni sadržaj. U martu 2000. godine na Lisabonskom samitu promovisan je novi koncept eksplicitne verzije zajedničke industrijske politike (politike reindustrijalizacije – napomena autora) sa naglaskom na merama i instrumentima u funkciji unapređenja mikroekonomskih performansi. Njen osnovni cilj je bio da Evropska Unija do 2010 godine postane najkonkurentnija ekonomija na svetu, zasnovana na znanju, inovacijama i preduzetništvu. U tom kontekstu, navode se njen sadržaj i rezultati relevantni za predmet naše analize. Pet prioritetnih ciljeva strategije su:

Prvo, stvaranje društva znanja. Do kraja 2010 godine, trebalo je u svakoj državi-članici: (1) završiti proces konstituisanja tzv. informacijskog društva, (2) povećati ulaganja u istraživanje i razvoj na najmanje 3% od bruto-nacionalnog proizvoda i (3) realizovati značajno poboljšanje performansi humanog kapitala putem sistema redovnog i celoživotnog obrazovanja.

Drugo, jedinstveno tržište. Do kraja 2010 godine, trebalo je: (1) ukloniti sve prepreke za slobodno kretanje usluga (uključujući i finansijske usluge) na unutrašnjem tržištu Evropske Unije i (2) završiti izgradnja jedinstvenog tržišta u tzv. mrežnim industrijama – liberalizacijom tržišta električne energije, gasa, poštanskih usluga, vazdušnog saobraćaja i uvesti jednoznačno i transparentno uređena pravila o državnoj pomoći (nacionalnim) industrijama.

Treće, stvaranje podsticajne poslovne klime za razvoj preduzetništva, privatne investicije i generisanje i valorizaciju inovacija. Bilo je predviđeno da se do 2010 godine stvore odgovarajući institucionalni uslovi za: (1) lakši pristup preduzetnika, malih i srednjih preduzeća finansijskim institucijama, (2) jasna, precizna i transparentna pravila za realizaciju stečaja, (3) lakše otvaranje (i zatvaranje) preduzeća i (4) smanjivanje troškova poslovanja izazvanih javnom regulacijom

Četvrto, izgradnja tržišta rada koje će jačati socijalnu koheziju i ulogu znanja (kao osnovnih uslova za trajnije održanje projekta evropske integracije). Bilo je predviđeno da se do 2010. godine u svakoj od država-članica realizuju sledeći ciljevi: (1) zaposlenost radno sposobnog stanovništva poveća na 70% od ukupno raspoložive radne snage, (2) zaposlenost žena poveća na 60% od kontigenta žena u radno-sposobnom uzrastu, (3) zaposlenost starijih radnika poveća na 50% od raspoloživog stanovništva, (4) povećanje sposobnosti prilagođavanja zaposlenih i preduzeća novim tehnologijama, (5) povećanje fleksibilnosti organizacije rada, (6) usvajanje jedinstvenog (minimalnog) evropskog socijalnog modela u cilju stvaranja uslova za razvoj kreativnog društva i inovativne privrede i (7) iskorenjivanje siromaštva

Peto, uspostavljanje režima održivog razvoja. U tom smislu predložena je brza ratifikacija protokola iz Kjota (izvršena je 2002. godine) te dinamična realizacija njegovih ciljeva (koji se često menjaju u smislu povećanja zahteva), pre svega: (1) stvaranja uslova da se do 2015. godine obezbedi zadovoljenje 12% primarnih energetskih potreba i 22% proizvodnje električne energije iz obnovljivih izvora i (2) uvođenje jasnih, preciznih i transparentnih propisa o opozivanju energije i individualne odgovornosti za nanošenje

Da vidimo koji su njeni efekti. Statistički pokazatelji Evropske Unije i njenih država-članica (posebno onih iz kruga EU-15) i njihovo poređenje sa drugim regionima, posebno sa tzv. superdržavama (SAD, Japan i njegovo blisko okruženje, ali sve više i Kina i Indija) ukazuje da se uspešno realizuju razni aspekti strukturnog prilagođavanja industrije i oko industrije i po toj osnovi stvaranje novog proizvodnog sistema, no da iza ovako velikog potencijala ne stoje odgovarajući rezultati u smislu unapređenja konkurentnosti evropskog izvoza u treće zemlje. Najčešća objašnjenja uzroka zaostajanja Evropske Unije se traže u dvema činjenicama. Prva je da Evropska Unija i pored raznih restriktivnih mera nije uspela da smanji priliv stranaca, ali nije ni privukla najkvalifikovanije i najpoželjnije (u čemu je na primer, SAD veoma uspešna od svog osnivanja). Druga su visoki troškovi koji nameće funkcionisanje tzv. socijalne države u većini država-članica EU-15. Ovi argumenti nisu sporni, no direktna implementacija tuđih rešenja, posebno onih koji su za posledicu imali demontažu nekih ključnih institucija (nacionalnih verzija) socijalne države je otvorila jedno drugo (suštinsko) pitanje: ***Šta je sa evropskim vrednostima i deklariranim ciljevima Evropske Unije?*** Mada postoje i suprotna mišljenja, Evropska Unija verovatno ne može, u kontekstu ukupnog istorijskog nasleđa i strukture interesa izvan kruga multinacionalnih korporacija i jednog dela političke elite, postati mega federacija, poput SAD, Kine ili Indije, ali se ne može odreći ni svojih osnivačkih ciljeva. Naravno, da je rešenje problema jasno – ***Proizvoditi najkvalitetnije, više od drugih i po najboljoj ceni.*** Čini se da o tome postoji saglasnost nacionalnih političkih i poslovnih elita većine država-članica Evropske Unije, ali to očigledno

štete životnom okruženju.

Za merenje stepena realizacije bilo je predviđeno 15 sintetičkih indikatora: (1) Bruto-nacionalni društveni proizvod (BDP) po unutrašnjoj kupovnoj moći (PPP), (2) Proizvodnost rada po zaposlenom, (3) Stopa zaposlenosti, (4) Stopa zaposlenosti žena, (5) Stopa zaposlenosti starijih radnika, (6) Uključenost u redovni sistem obrazovanja stanovništva od 20. do 24. godine (7) Procenat bruto-nacionalnog proizvoda (BDP) koji se izdvaja za istraživanje i razvoj, (8) Procenat bruto-nacionalnog proizvoda (BDP) koji se izdvaja za poslovne investicije, (9) Usporedni nivo cena, (10) Stopa rizika od siromaštva, (11) Stopa dugoročne nezaposlenosti, (12) Disperzija regionalnih stopa nezaposlenosti, (13) Emisija gasova koji izazivaju tzv. efekat staklene bašte, (14) Energetska intenzivnost i (15) Obim transporta.

2004. godine izvršena je analiza, koja je pokazala da se ključni ciljevi ne mogu realizovati do 2010. godine. Ocenjeno je da su osnovni razlozi za neizvršenje političke prirode, dok je strategija preopširna i opterećena konfliktnim ciljevima. Zbog toga je predloženo da naglasak u realizaciji treba staviti na podsticanje privrednog rasta i zaposlenosti. Aktuelne analize, ukazuju da će neke države-članice (pre svega, Švedska, Velika Britanija, Holandija i Danska) ostvariti u planiranom roku sve ili većinu ciljeva, dok će druge (Austrija, Belgija, SR Nemačka, Francuska, Španija, Finska, Portugalija) verovatno ostvariti ključne ciljeve u domenu privrednog rasta i zaposlenosti. Sa druge strane, proširenje Evropske Unije pristupanjem novih članica, od kojih su deset bivše socijalističke zemlje, je postavilo pred zajedničku industrijsku politiku i novi zadatak – harmonizaciju i usaglašavanje različitih industrijskih sistema. Neke nove članice (Kipar, Češka Republika, Slovenija, Estonija, Letonija, Litvanija) su na putu da ostvare ciljeve u domenu zaposlenosti i rehabilitacije uloge industrije u privrednom životu, ali veoma zaostaju u ostalim indikatorima, posebno u ulaganjima u istraživanje i razvoj.

nije dovoljno. Šta kazati u tom kontekstu za Srbiju, gde osim nekih rasprava u veoma uskim stručnim krugovima ne postoji ni osnovna svest o dimenzijama ovog problemima i njegovim implikacijama na osnovno društveno-ekonomsko biće Srbije.

4.3. Koje značenje treba da ima dobar poslovni ambijent za proizvodno preduzetništvo u Srbiji?

Nacionalni poslovni ambijent je deo šireg okvira u kojima funkcioniše nacionalna ekonomija, sa veoma kompleksnim i konfliktno određenim sadržajem (evropski, nacionalni, regionalni i lokalni zakoni, pravilnici i drugi propisi, međunarodni, evropski i nacionalni proizvodno-tehnološki standardi, institucije nacionalne i evropske predstavničke, izvršne i sudske vlasti, lokalne, regionalne, nacionalne, evropske i globalne političke i ekonomske organizacije i njihove institucije, lokalna, regionalna, nacionalna i evropska administrativna, finansijska, NTIOK infrastruktura, razna međunarodna i nacionalna interesna udruženja, sindikati itd.) kojima se određuje ponašanje svih učesnika. Svaki element ovako široko određenog poslovnog ambijenta reflektuje poziciju konkretne interesne grupe, koja je uključena na direktan ili indirektan način u industriju i kreiranje institucija privrednog sistema i sadržaja ciljeva i akcija razvojne, ekonomske, obrazovne i socijalne politike. Međutim, razvoj dobrog poslovnog ambijenta zavisi mnogo više od unutrašnjih faktora, nego od spoljnog okruženja. U ovom kontekstu, u strategiju razvoja dobrog poslovnog ambijenta prema kriterijumima reindustrijalizacije, moraju biti uključeni pored javnog faktora i privatni sektor, eksterni partneri u lancu reprodukcije, ali i potrošači i zaposleni sa međusobnim vezama *odozgo na dole* i *odozdo na gore*. Iz ovako izvedene strukture interesa aktera savremene industrije, mogu se izvesti sledeći operativni zaključci, relevantni za određenje sadržaja strategije razvoja dobrog poslovnog ambijenta u Srbiji:

Prvo, prilagođavanje funkcionisanja društveno-ekonomskog okvira koji određuje poslovni ambijent koji će efikasnije odgovoriti izazovima prestrukturiranja i obnavljanja razvoja nacionalne industrije po napred navedenim globalnim standardima, predpostavlja njegovo institucionalno, kadrovsko, organizaciono i tehnološko prestrukturiranje. Prestrukturiranje se ostvaruje, pre svega, kroz procese usaglašavanja strukture i organizacije tržišne infrastrukture,

infrastrukture za javnu regulaciju privrede i privrednog razvoja i javnog sektora, kao i regulative njihovog funkcionisanja sa preporukama, propisima i standardima Evropske Unije i potrebama uvođenja sistema menadžmenta totalnim kvalitetom prema trećim licima (privrednim subjektima i građanima kao preduzetnicima, menadžerima, stručnjacima i zaposlenim).

Drugo, ukoliko se konstituisanje dobrog poslovnog ambijenta u funkciji reindustrijalizacije posmatra kao metod operacionalizacije individualnih ekonomskih preferencija (preduzetnika, menadžera i stručnih timova) u uslovima funkcionisanja tržišnih kriterijuma i internacionalizacije poslovnih aktivnosti - u uobličavanju konkretnog modela organizacije nacionalne superstrukture za regulaciju ponašanja industrije i poljoprivrede nužno je poštovanje pravila demokratske komunikacije, koja će obezbediti koordinaciju individualnih preduzetničkih inicijativa, aktiviranje svih oblika humanog, finansijskog i proizvodnog kapitala i nesmetani protok tehničkih i poslovnih inovacija.

Treće, operacionalizacija konkretnog sadržaja reforme nacionalnih (konkretnih i apstraktnih) institucija privrednog sistema treba da se zasniva na aktivističkom pristupu koji bi, sa jedne strane, u centar regulacije ponašanja (nacionalne) industrije i poljoprivrede postavio problem efikasnog (neadresiranog) podsticanja prestrukturiranja poljoprivrednih gazdinstava, proizvodnih preduzeća i unapređenja znanja preduzetnika, menadžera, stručnjaka i zaposlenih, a sa druge strane, prevazilaženje unutrašnjih i spoljnih ograničenja u smislu (delimične) supstitucije administrativnih mehanizama u korist strateške razvojne kooperacije i eliminacije prevelikog uticaja dogovora distributivno-orijentisanih koalicija.

Četvrto, strategija reindustrijalizacije Srbije, se ne sme tretirati kao parcijalna, sa sopstvenim ciljevima i instrumentima. Njeni ciljevi i mehanizmi se moraju ugraditi u sve oblike institucionalnih reformi i razvojnih, ekonomskih, obrazovnih i socijalnih politike, pre svega, u funkciji otklanjanja političkih, ekonomskih, personalnih i socijalnih barijera za razvoj privatnog sektora i afirmaciju tržišnog mehanizma. Zbog toga, svaki oblik institucionalne reforme, razvojne, ekonomske, obrazovne i socijalne politike treba da, pre operacionalizacije, prođe kroz proces ex ante evaluacije – “Kako će odabrani ciljevi i instrumenti uticati na difuziju organizacionih i poslovnih inovacija i razvoj (nove) poslovne i radne kulture i etike u industriji usmerenoj prema tržištu

u smislu zadovoljenja potreba potrošača i razvoja poslovne saradnje i kooperacije?”. Pošto u reformama i politikama treba izbegavati svaki oblik direktne finansijske podrške industrijskog sektora, javna sredstva trebalo bi usmeriti u razvoj sistema obrazovanja, unapređenje standardizacije i metrologije, obezbeđenje zaštite života i zdravlja, otklanjanje negativnih uticaja na životnu sredinu, a direktno bi trebalo finansirati samo troškove redovnog i kontinualnog obrazovanja u funkciji osposobljavanja mladih koji stupaju na tržište rada, preduzetnika, menadžera i stručnjaka, odnosno, zaposlenih koji su izgubili posao ili im pretil njegov gubitak u smislu izgradnje njihove međunarodno priznate kompetentnosti u obavljanju svojih poslova.

Peto, za usavršavanje svih aktivnih elemenata nacionalnog poslovnog ambijenta potrebno je obezbediti sistemsku integraciju paradigme *učenje* – koja se određuje kao masovna i, većinom, neformalna komunikacija između pojedinaca (u smislu međunarodno kompetentnih preduzetnika, menadžera i eksperata, sa jedne strane, i političara i državnih službenika, sa druge strane), privrednih, neprivrednih i javnih (institucija predstavničke i izvršne vlasti i administracije) subjekata koja obezbeđuje podelu rada i specijalizaciju na osnovu protoka informacija i razmene iskustava neophodnih za blagovremenu i (ekonomski) delotvornu akciju operacionalizacije individualnih preferencija u uslovima oštrem, otvorenom i neravnopravnom tržišnom utakmice.

4.4. Koji faktori blokiraju rehabilitaciju kulture poverenja u Srbiji?

Jedna od osnovnih teza u ovom radu je da se izgradnja dobrog poslovnog ambijenta u funkciji strukturnog prilagođavanja privrede Srbije kao faktora otklanjanja (strukturne) inflacije ne može realizovati bez rehabilitacije kulture poverenja. Problem rehabilitacije kulture poverenja u Srbiji se može staviti u razne kontekste. Na ovom mestu, stavićemo ga u kontekst interesa privatnog faktora za stvaranje podsticajnog društveno-ekonomskog okvira za prestrukturiranje i razvoj izvoznih industrija kao osnovnog sredstva za stvaranje aktivnih apsorbera inflacije. Stanje je takvo da u Srbiji, praktično ne postoji nijedna realna privatna inicijativa za revitalizaciju ili razvoj novih izvoznih industrija. Naime, najefikasniji razvoj izvoznih industrija u

savremenim tržišnim privredama je u prostorima (tzv. industrijskim klasterima) koncentracije komplementarnih (proizvodnih, prometnih, finansijskih, istraživačkih, dizajnerskih i obrazovnih) i konkurentskih malih, srednjih i velikih preduzeća, neprivrednih i javnih subjekata, formiranih na osnovu pojedinačne ili grupne inicijative samih preduzetnika u užim lokalnim, eventualno subregionalnim okvirima i na osnovu toga mobilizacije i koncentracije potrebnih resursa. Nasuprot tome, društveni i ekonomski prostor Srbije obeležavaju male, neorganizovane i sporadične aktivnosti za stvaranje dobre lokalne (subregionalne) poslovne klime i opšteg regulacionog okvira za poslovanje privatnog sektora u industriji.

Zašto nema realnih privatnih inicijativa za razvoj izvoznih industrija na ovim osnovama u Srbiji? Odgovor bi, po mišljenju autora, trebalo potražiti u dominaciji interesa distributivno-orijentisanih koalicija. U takvim okolnostima i veliki deo aktera nacionalne industrije je aktivno uključen u njihove okvire, jer je pripadnost odgovarajućoj osnovni uslov za nesankcionisano poslovanje u prelaznoj zoni između oficijelne i "sive" privrede (od kojih su ključne za blokadu razvoja kulture poverenja - izbegavanje fiskalnih obaveza, neredovno servisiranje zarada, rad na "crno", slaba zaštita zdravlja i života na radnom mestu i 48- do 60-satna radna nedelja sa nivoom zarada koja ne omogućava regularnu proširenu reprodukciju rada). Naravno, da je u takvim okolnostima iluzorno očekivati konsenzus oko preraspodele društveno-ekonomske moći u korist onih koji će mukotrpno raditi na razvoju i unapređenju konkurentnosti bilo koje društveno-ekonomske celine - od poslovne ili javne funkcije (službe), preko poljoprivrednog gazdinstva, preduzeća, izvoznog klastera, poslovne mreže ili alijanse pa do države.

5. Zaključak

Izložena taksotomija, je pokušaj da se da jedno nekonvencionalno viđenje problema koncipiranja antiinflacione politike u raštimovanom privrednom sistemu i ekonomskoj politici njegove operacionalizacije. Nastojanje da se izađe iz stanja hronične inflacije zahteva bolje upravljanje. Za suštinske promene potrebno je u Srbiji stvoriti uslove za pomeranje težišta sa makromenadžmenta u funkciji održavanja nomenklaturnog kapitalizma na mikroekonomski menadžment. Kriterijumi svih odluka u izboru novih institucionalnih rešenja,

napuštanja monetarnog determinizma i prelaska na režim ciljane inflacije mora biti konkurentnost, odnosno njegove posledice - rast izvoza, jaka valuta i rast životnog standarda. Nesumnjivo je da je ključni element strategije izlaska iz hroničnog stanja visoke inflacije - razvoj novog projekta društveno-ekonomske kohezije (umesto podele na dva politički, a sve više i ekonomski i socijalno, suprotstavljena tabora, koji samo prividno ima oblik pro i kontra Evrope, tj. Evropske Unije) kako bi se postigao konsenzus oko prelaska na: (1) politiku postepenog prilagođavanja deviznog kursa u funkciji preraspodele društveno-ekonomske moći u korist izvoznika i štediša i (2) realizaciju integralne strategije reindustrijalizacije prema evropskom konceptu, oličenom u pentouglu: Društvo znanja, Jedinstveno tržište, Stvaranje klime za razvoj preduzetništva, Izgradnja tržišta rada koje će jačati socijalnu koheziju i Održivi (ekološki) razvoj – za koje treba naći odgovarajuća rešenja, primerena stanju resursa i aktuelnom socijalnom i privrednom trenutku Srbije i implementirati ih u institucije privrednog sistema i sadržaj ciljeva i akcija ekonomske politike za njihovu operacionalizaciju.

Summary

The starting thesis of this paper is that the main reasons of the (chronic and high) inflation in Serbia lie in the competitiveness crises in the production of real goods, because of the putrid economic system and inadequate economic policy for its operationalization. The second thesis is that these reasons could be found in the dysfunctional, badly conceived and structured solutions of the economic system and the economic policy, first of all, in the domain of: (1) the development of export industries and agriculture, technological development (on the micro level) and productivity; (2) maintaining internal and external liquidity; and (3) population. The third thesis is that the solutions to the problem of the economic system and the economic policy non-regulation problem, with the function of eliminating inflation's influence as a limiting factor for managing Serbian economy, lie in creating real space for the realization of the strategy of *re-industrialization* on the basis of *micro management* in the context of (1) upgrading the performances of demographic capital and creating conditions for employment on the basis of the development of institutions of the labor market, educational

institutions and healthcare system with the function of introducing new technologies into education and economy; (2) the development of a good business environment for producing entrepreneurs and the implementation of modern technologies in the traditional production in agriculture and intensive material industries; (3) upgrading all types of organization and management, especially in the domain of (national) multinational enterprise, export clusters, business networks and alliances and sectors for the production of public goods and services for the needs of export industries, education, healthcare and living environment; (4) respecting of the principles of participation and consensus of the political, economic and social partners when determining the content of the aims and mechanisms of the institutional reforms of the economic system, the system of education and the healthcare system; and (5) conducting institutional reforms of the economic system with the function of precise and transparent professionalization and decentralization of the functions of public regulations of the economy and economic development on the basis of total quality management with the function of their transformation into a public service. Accordingly, the process of discovering paths for the transformation Serbia's economy from the state of non-regulation followed by inflation, to a state of low inflation in the means of normalization of functioning of the economic system and economic policy, can be divided into three parts. In the first part, the author presents the research methodology that was used in this paper. In the second part, an analysis of the current state was conducted in order to determine which active solutions for the economic system and economic policy in Serbia act as (basic) generators, i.e. transmitters or absorbers of inflation. In the third part, emphasis was placed on determining the aims and actions of a strategy for exiting the state of a chronic and high inflation, in the context of: (1) the policy of slow adjustment of the national currency exchange rate with the function of distributing the social and economic power in favor of exporters and depositors; and (2) the strategy of an integral re-industrialization according to the European concept represented in the pentagon: Society of Knowledge, United Market, Creating a Climate for the Development of Entrepreneurship, Construction of Labor Market, which would strengthen the social cohesion, and Sustainable (Ecological) Development.

Key words: inflation, economic system, economic policy, regulation, re-industrialization

Literatura

Adžić, S. i Popović, D. (2005), *Fiskalni sistem i fiskalna politika – njihov doprinos unapređenju konkurentnosti privrede: Slučaj Srbije*, u “Ekonomija/Economics”, br 1/2005, ss. 173 – 200.

Adžić, S. (2006), *Povećanje državne efikasnosti kao faktor unapređenja konkurentnosti realne privrede Srbije*, u “Ekonomist”, Tematski broj 1, ss. 145-160.

Adžić, S. and Adžić, J. (2006), *Modeling the Social Policy in Disordered Institutional Surrounding and Assesing Risks in Making Decisions – Study of the Case of Serbia*, Zbornik radova sa: “ISA XVI World Congress of Sociology: The Quality of Social Existence in a Globalizing World” na optičkom disku. International Sociological Association and Faculty of Political Science and Sociology, University Complutense, 28223 Madrid (Španija), Durban.

Adžić, S. i Popović, D. (2006), *Decentralizacija, koordinacija i efikasnost ekonomske politike – Studija slučaja za Srbiju*, u “Ekonomija/Economics”, br. 1, ss. 31 – 65.

Adžić, S. (2006), *Privredni sistem i ekonomska politika*, Ekonomski fakultet, Subotica.

Adžić, S. and Adžić, J. (2007), *Reengineering of the Public Healthcare System in an Institutionally Non-Regulated Surrounding – The Study of the Case of Serbia*, Zbornik radova: “Creativity Imperative for Global Business and Development and Innovation: Processings of the 10th International Conference of the Society for Global Business and Economic Development (SGBED)” (edit. Jayachandran, C. and Okachi, K.), Volume II, pp. 1571-1586.

Adžić, S. (2007), *Economic Policy and Initiation of Development Cycle*, in Collection of works: “International Conference: Contemporary Challenges of Theory and Practice in Economics: Economic Policy and the Development in Serbia - Proceedings” (Edited by Rikalović, G. and Devetaković, S.), pp. 1-14.

Adžić, S. (2007), *Strategija konvergencije i ekonomska politika – Studija slučaja za Srbiju*, u “Ekonomija/Economics”, br. 1, ss. 219 – 256.

Adžić, S. (2007), *Privredni sistem i ekonomska politika: Praktikum*, Ekonomski fakultet, Subotica.

Adžić, S. (2007) *Should Re-industrialisation Represent the Final Stage of Transition – The Case Study of Serbia*, in “Montenegrin Journal of Economics”, Vol. 3 No 6 December 2007, pp. 131-145.

Adžić, S. (2007), *Reindustrijalizacija kao osnova strategije razvoja Srbije*, u “Ekonomski vidici”, broj 3, ss. 387-401.

Adžić, S. (2008), *Mikroekonomski aspekti otklanjanja tehnološke zaostalosti privrede Srbije*, u “Ekonomski vidici”, broj 1, ss. 41-58.

Adžić, S. (2008), *Dobar poslovni ambijent – Uslov evropske integracije Srbije*, u “Poslovna politika”, Januar, ss. 26-30.

Adžić, S. (2008), *Reindustrijalizacija i konkurentnost: Kako iz postojećeg stanja?*, u Monografiji: “Kuda ide Srbija: Ostvarenja i dometi reformi”, Naučno društvo ekonomista sa Akademijom ekonomskih nauka i Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, ss. 221–240.

Adžić, S. (2008), *Stanje i perspektive razvoja metalskog sektora Srbije: Smernice za rad sindikata*, Swiss Labour Assistance i UGS “Nezavisnost”, Beograd.

Avramović, D. (1994), *Program monetarne rekonstrukcije i ekonomskog oporavka Jugoslavije*, Jugoslovenski pregled, Beograd.

Avramović, D. (1998), *Pobeda nad inflacijom*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd.

Bailey, S. (2002), *Public Sector Economics: Theory, Policy and Practice*, Palgrave.

Bošnjak, M. (2006), *Obrazovanje, nauka i tehnologija kao poluge razvoja inovativne privrede i društva Srbije i Crne Gore*, “Filip Višnjić”, Beograd.

Burda, M. i Viploš, Č. (2004), *Makroekonomija: Evropski udžbenik*, Centar za liberalno-demokratske studije, Beograd.

Cerović, B. i Nojković, A. (2008), *Usporavanje reformi u Srbiji: Trošak neiskorišćenih mogućnosti*, u Monografiji: “Kuda ide Srbija: Ostvarenja i dometi reformi”, Naučno društvo ekonomista sa Akademijom ekonomskih nauka i Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, ss. 11–21.

Dimitrijević, B. (1996), *Hiperinflacija*, Svetlostkomerc, Beograd.

Dušanić, B. J. (2001), *Ortodoksni i heterodoksni programi stabilizacije*, u Zborniku radova autora: “Tranzicija: Velika šansa i opasna zamka”, “Nikola Pašić”, Beograd, ss. 93–127.

- Đukić, Đ. (1996), *Monetarna vlast i stabilnost novca*, Litopapir, Čačak.
- Đuričin, D. (2008), *Srbija na raskršću: Dostizanje EU ili tranzicionizam*, u Zborniku: "Kopaonik biznis forum 2008 –Tranzicija, dostizanje EU i povezane teme", SES i Udruženje korporativnih direktora Srbije, Beograd, ss. 9-38.
- Grečić, V. (2008), *Transformacija privrede Srbije: Kako osigurati socijalnu izdržljivost?*, u Monografiji: "Kuda ide Srbija: Ostvarenja i dometi reformi", Naučno društvo ekonomista sa Akademijom ekonomskih nauka i Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, ss. 147–163.
- Jakopin, E. (2008), *Strukturne promene i konkurentnost*, u Zborniku: "Kopaonik biznis forum 2008 –Tranzicija, dostizanje EU i povezane teme", SES i Udruženje korporativnih direktora Srbije, Beograd, ss. 425-446.
- Jovanović, M. (2006), *Evropska Ekonomska integracija*, Ekonomski fakultet, Beograd.
- Jovanović, V. S. (2002), *Prilog ekonomskoj analizi*, Savezni sekretarijat za razvoj i nauku, Beograd.
- Kovač, O. (1998), *Spoljnoekonomska ravnoteža i privredni rast*, Ekonomski fakultet, Beograd.
- Kovačević, M. (2007), *Realne i virtualne performanse privrede Srbije u periodu 2000-2007. godine*, u Zborniku: "Tekuća privredna kretanja, ekonomska politika i strukturne promene u Srbiji 2007/2008 godine", Naučno društvo ekonomista sa Akademijom ekonomskih nauka i Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, ss. 100-106.
- Kovačević, M. (2008), *Rezultati tranzicije i rizici destabilizacije*, u Zborniku: "Kopaonik biznis forum 2008 –Tranzicija, dostizanje EU i povezane teme", SES i Udruženje korporativnih direktora Srbije, Beograd, ss. 87-117.
- Krstić, G. i Stojanović, B. (2001), *Osnove reforme tržišta rada u Srbiji*, Centar za demokratsko liberalne studije, Beograd – Smederevska Palanka i Ekonomski institut, Beograd.
- Madžar, Lj. (2008), *Javna potrošnja kao ekonomsko-politički izazov i ograničenje*, u Monografiji: "Kuda ide Srbija: Ostvarenja i dometi reformi", Naučno društvo ekonomista sa Akademijom ekonomskih nauka i Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, ss. 69 – 106.
- Madžar, Lj. (2008), *Nedostajuće dimenzije u evaluaciji makroekonomskih performansi Republike Srbije*, Ministarstvo finansija Republike Srbije, Beograd.

- Mankju, N. G. (2006), *Principi ekonomije*, Ekonomski fakultet, Beograd.
- Matejić, V. (2002), *Prilozi istraživanju naučnog i tehnološkog razvoja*, Savezni sekretarijat za nauku i razvoj, Beograd.
- Matejić, V. (2003), *Prilozi istraživanju naučnog i tehnološkog razvoja i upravljanja organizacijama*, Savezni sekretarijat za nauku i razvoj, Beograd.
- Ministarstvo finansija Republike Srbije (2007), *Memorandum o ekonomskoj i fiskalnoj politici za 2008. godinu sa projekcijama za 2009. i 2010. godinu*, Beograd.
- Narodna Banka Srbije (2008), *Izveštaj o inflaciji - Februar (2008)*, Beograd
- Pitić, G. i Dimitrijević, M. A. (1995), *Two Yugoslav Hyperinflations A Comparative Analysis*, u "Industrija" br. 1-2, Beograd.
- Savić, N. (1992), *Inflacija i tranzicija u tržišnu privredu*, Ekonomski institut, Beograd.
- Stiglic, E. J. (2004), *Ekonomija javnog sektora*, Ekonomski fakultet, Beograd.
- Studija (2006): *Nacionalna strategija privrednog razvoja Srbije 2006-2012*, Republički zavod za razvoj, Beograd.
- Vuković, V. (2008), *Sistemska neravnopravnost domaćih i stranih banaka na finansijskom tržištu Srbije*, u Monografiji: "Kuda ide Srbija: Ostvarenja i dometi reformi", Naučno društvo ekonomista sa Akademijom ekonomskih nauka i Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, ss. 255 – 268.
- Zbornik (1994): *Program monetarne rekonstrukcije i ekonomskog oporavka*, (red. Savić, N.), Ekonomski pregled, Beograd.
- Zbornik (2005): *Četiri godine tranzicije u Srbiji*, (red. Begović, B. i Mijatović, B.), Centar za demokratsko liberalne studije, Beograd.
- Zbornik (2006): *Entrepreneurschip, Investment and Social Dynamics: Lessons and Implications for an Englarged EU*, (ed. Nijkamp, P., Moomaw, R. L. and Traistaru-Siedschlag I.), Edward Elgar.